

Aneta Łazarska*

„Sprawy masowe” z udziałem biegłych, na przykładzie spraw o odszkodowanie za wynajem pojazdu zastępczego – refleksje sędziego na tle orzecznictwa sądów warszawskich

I. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Od dłuższego czasu w praktyce sądowej pojawiają się problemy w zakresie odszkodowania za najem pojazdu zastępczego¹. Z danych statystycznych wynika, że na przestrzeni ostatnich kilku lat do Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy wpłynęło ponad 30.000 spraw o najem pojazdu zastępczego z powództwa tylko jednego podmiotu². W 2009 r. do wydziałów gospodarczych w Sądzie Rejonowym dla m.st. Warszawy wpłynęło 777 spraw, o których mowa, w 2010 r. – 2869 spraw, w 2011 r. – 5687 spraw, w 2012 r. – 8429 spraw, w 2013 r. – 12.689 spraw, a w 2014 r. już 14.616 spraw, a więc w ostatnim roku z wymienionego okresu wpływ był blisko 19 razy większy od odnotowanego w 2009 r. Aktualnie poziom ten jest nieco niższy, ale wpływ na poziomie 5772 spraw w 2016 r. również stanowi ogromne obciążenie dla samego sądu i jego sędziów. Na podstawie wywiadów z sędziami ustalono, że obciążenie pojedynczego sędziego („referat sędziego”) w sprawach, które były przedmiotem analizy, wynosiło około 600 spraw. Większość tych spraw są to sprawy dotyczące niewielkiej wartości przedmiotu sporu lub zaskarżenia, gdyż z reguły chodzi jedynie o wypłatę brakującej części odszkodowania. Choć wartość

* Autorka jest sędzią Sądu Okręgowego w Warszawie, doktorem nauk prawnych

¹ Problematyka najmu pojazdów zastępczych jest niezwykle złożona i – jak wskazują badania prawnoporównawcze – problem ten dotyczy nie tylko Polski, lecz także innych krajów europejskich, por. R. Irzaskowski, W. Borysiak, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych w perspektywie prawnoporównawczej*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 31, s. 43. Zob. też R. Irzaskowski, *Koszty najmu pojazdu zastępczego jako szkoda*, „Palestra” 2012/7–8 i cytowana tam literatura, s. 124–125; E. Kowalewski, *Odszkodowanie z tytułu wypadku komunikacyjnego a najem pojazdu zastępczego* [w:] *Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu uszkodzonego w wypadku komunikacyjnym*, red. E. Kowalewski, Toruń 2011, s. 35 i n.; K. Ludwichowska, *Odszkodowanie za utratę możliwości korzystania z pojazdu mechanicznego w ujęciu prawnoporównawczym* [w:] *Odszkodowanie za niemożność...*, red. E. Kowalewski, s. 85 i n.; M. Krajewski, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych: możliwości ograniczenia liczby lub usprawnienia postępowań sądowych*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 31, s. 74.

² Podana liczba nie obejmuje powództw w omawianych sprawach wytaczanych przed tym sądem także przez inne osoby fizyczne i osoby prawne, których liczba w ostatnim czasie także nagle znacząco wzrosła.

przedmiotu sporu była relatywnie niska, w konsekwencji częściowej refundacji wydatków na najem pojazdu przez ubezpieczycieli na etapie likwidacji szkody³, w większości spraw był zaangażowany biegły sądowy⁴. Można zatem konstruować tezę, że w sądach warszawskich doszło do powstania zjawiska „spraw masowych”⁵ z udziałem biegłego.

Lawinowy przyrost w sądach ilości spraw o najem pojazdu zastępczego jest swoistym znakiem czasu – z uwagi na skalę korzystania z pojazdów mechanicznych. Z pewnością jednak istotny wpływ na tego rodzaju zjawisko miało orzecznictwo Sądu Najwyższego, otwierające dość szeroko możliwość refundacji kosztów najmu pojazdów zastępczych, nie tylko dla poszkodowanych prowadzących działalność gospodarczą⁶, ale praktycznie dla każdego, kto utracił możliwość korzystania z pojazdu wskutek wypadku bez względu na cel przeznaczenia użytkowanego pojazdu.

Ten kierunek wykładni przepisów utrwaliła uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 17.11.2011 r., III CZP 5/11, LEX nr 1011468, w której Sąd Najwyższy opowiedział się za poglądem, że odpowiedzialność ubezpieczyciela z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za uszkodzenie lub zniszczenie pojazdu mechanicznego niesłużącego do prowadzenia działalności gospodarczej nie jest uzależniona od niemożności korzystania przez poszkodowanego z komunikacji zbiorowej. Podstawą prawną roszczeń poszkodowanego w stosunku do ubezpieczyciela o odszkodowanie są przepisy art. 34 ust. 1 lub art. 36 ust. 1 ustawy z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁷.

W doktrynie trwał spór co do tego, czy w świetle art. 361 k.c. utrata możliwości korzystania z pojazdu mechanicznego wskutek jego zniszczenia lub uszkodzenia przez poszkodowanego będącego osobą fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej stanowi szkodę majątkową. Z uchwały Sądu Najwyższego z 17.11.2011 r., III CZP 5/11, wynika jednak, że szkodę stanowią konieczne wydatki, które służą ograniczeniu (wyłączeniu) negatywnych następstw majątkowych doznanych przez poszkodowanego w wyniku uszkodzenia (zniszczenia) pojazdu. Negatywnym następstwem majątkowym jest tu utrata możliwości korzystania z rzeczy, a więc utrata uprawnienia stanowiącego atrybut prawa własności. W takiej sytuacji

³ W statystykach odnotowano przykładowo następujące wartości przedmiotu sporu: 35,50 zł; 38,61 zł; 62,73 zł czy 67,65 zł.

⁴ Na 100 badanych spraw dowód z opinii biegłego był zgłoszony we wszystkich sprawach. Z „kontrolki dla biegłych” w Sądzie Rejonowym dla m.st. Warszawy w wydziałach gospodarczych wynika liczba sporządzonych opinii, która odpowiednio wynosiła: w 2009 r. – 1246, w 2010 r. – 1074, w 2011 r. – 2059, w 2012 r. – 3050, w 2013 r. – 4797, w 2014 r. – 7229. Dane te z „kontrolki biegłych” odnoszą się także do innych kategorii spraw, ale przeważająca część dotyczyła jednak opinii w sprawach o najem pojazdu zastępczego. Powyższe ustalono na podstawie danych statystycznych uzyskanych od Prezesa Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie (wydziały gospodarcze).

⁵ Pojęcie spraw masowych nie zostało jak dotąd poddane dogłębnej analizie doktrynalnej. Można przyjąć, że za sprawy masowe należy uznać sprawy tej samej kategorii, oparte na stosunkowo zbitej podstawie faktycznej i prawnej, których liczba w danym okresie statystycznym dla danego sądu wielokrotnie przewyższa wpływ spraw innych kategorii.

⁶ Przykładowo wyrok SN z 6.01.1999 r., II CKN 109/98, niepubl.; wyrok SN z 8.09.2004r., IV CK 672/03, LEX nr 146324. Szerzej na ten temat zob. opracowanie M. Krajewskiego, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych: możliwości ograniczenia liczby lub usprawnienia postępowań sądowych*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 31, s. 74.

⁷ Dz.U. z 2013 r. poz. 392 ze zm.

poszkodowanemu przysługuje roszczenie o zwrot wydatków na najem pojazdu zastępczego nieprzeznaczonego do kontynuowania działalności gospodarczej lub zawodowej, można je bowiem uznać za stratę (art. 361 § 2 k.c.).

Sąd Najwyższy uznał, że korzystanie z samochodu jest w dzisiejszych czasach standardem cywilizacyjnym, a ta funkcja pojazdu będzie się umacniać. W rezultacie tylko w sytuacji, w której poszkodowany nie używał pojazdu lub dysponował innym pojazdem, można rozważać zbędność najmu. Korzystanie zaś przez poszkodowanego z pojazdu nie może być zastąpione wykorzystaniem środków komunikacji zbiorowej. W konsekwencji takiej wykładni znacznemu poszerzeniu uległ krąg podmiotów uprawnionych do uzyskania odszkodowania. Orzecznictwo sądowe przyczyniło się zatem istotnie do upowszechnienia tej formy najmu.

Na podstawie danych dotyczących stanu bezpieczeństwa ruchu drogowego można prognozować, że liczba osób uprawnionych do odszkodowania w najbliższym czasie również wzrośnie. Jest to skutkiem utrzymującej się od wielu lat tendencji wzrostowej liczby kolizji w ruchu drogowym. W Raporcie Polskiej Izby Ubezpieczeń „Rynek ubezpieczeń komunikacyjnych w Polsce (2011–2013 r.)” wskazano, że ze wstępnych danych Komendy Głównej Policji dotyczących stanu bezpieczeństwa w ruchu drogowym wynika, iż w okresie styczeń–grudzień 2013 r. zgłoszono 354,4 tys. kolizji, czyli o 4,4% więcej niż rok wcześniej. Z kolei w 2016 r. odnotowano w Polsce 33 664 wypadki drogowe, czyli więcej niż w 2015 r., oraz 40 662 kolizje⁸. Można zatem przewidywać, że wraz z upowszechnieniem się prawa do refundacji kosztów najmu pojazdu zastępczego stopniowo będzie zwiększać się również wpływ tego rodzaju spraw do sądów⁹. Konsekwencją zwiększenia liczby osób uprawnionych do korzystania z pojazdów zastępczych jest też powstanie firm zajmujących się bezgotówkowym najmem pojazdów zastępczych.

Przedmiotem działalności firm jest oferowanie poszkodowanemu w wypadkach drogowych bezgotówkowego wynajmu pojazdów w zamian za cesję przysługujących im wierzycelności z tytułu poniesionej szkody w stosunku do ubezpieczyciela sprawcy szkody.

Takie rozwiązanie jest korzystne dla poszkodowanego, który otrzymuje pojazd zastępczy bezgotówkowo, a formą zapłaty czynszu jest cesja wierzycelności. Ciężar dochodzenia odszkodowania od ubezpieczyciela sprawcy wypadku jest w przypadku zawarcia umowy cesji również przerzucony na firmę wynajmującą, co niewątpliwie ma bardzo istotne znaczenie dla poszkodowanego. Dzięki temu nie wykląda on swoich środków na najem i nie musi – w przypadku późniejszej odmowy wypłaty odszkodowania – zajmować się likwidacją szkody czy nawet dochodzeniem zwrotu odszkodowania na drodze sądowej. Taka forma wynajmu pojazdów zastępczych wpływa jednak na wysokość stawek za ich najem. Firmy zajmujące się wynajmem bezgotówkowym muszą bowiem dokonać kalkulacji dalszych kosztów, związanych nieraz z koniecznością dochodzenia wierzycelności nabytych wskutek przelewu na drodze sądowej.

Opisana forma rozliczeń może prowadzić do nadużyć, w tym działania na niekorzyść ubezpieczyciela oraz zawierania fikcyjnych umów. Poszkodowany, który nie

⁸ Krajowa Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, www.krbrd.gov.pl. Raport – Stan bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz działania realizowane w tym zakresie w 2016 r.

⁹ www.piu.org.pl.

wykłada swoich środków na najem pojazdu zastępczego, nie jest zainteresowany minimalizowaniem rzeczywistego kosztu najmu. Nadużycia ujawniają się w sytuacji, gdy w zawieranych umowach najmu nie ma oznaczonego czynszu najmu, a wysokość stawki za najem uwidoczniła jest jedynie na fakturze wystawionej po jego zakończeniu. Podobnie dzieje się, gdy nie dochodzi w ogóle do uzgodnienia stawki czynszu za najem albo wierzyciel nie zaakceptował cennika. Niektóre firmy stosują takie cenniki, według których czynsz można wyliczyć na różne sposoby. Firmy wynajmujące naliczają czynsz w taki sposób, aby uzyskać najwyższą stawkę za najem¹⁰.

Niebezpieczeństwo zawierania fikcyjnych umów wynika również z faktu, że w momencie zawierania umowy najmu czas trwania naprawy – a tym samym i najmu pojazdu zastępczego – jest niedookreślony. Umowa najmu jest bowiem zawierana na okres naprawy uszkodzonego pojazdu. Wysokość czynszu jest pochodną czasu trwania najmu. Przelew przez poszkodowanego wierzycielności z tytułu poniesionej szkody w stosunku do ubezpieczyciela sprawcy szkody dotyczy zatem wierzycielności przyszłej. W orzecznictwie Sądu Najwyższego uznaje się, że przedmiotem przelewu może być wierzycielność przyszła¹¹. Należy jednak podkreślić, że – ze względu na szczególny sposób rozliczenia stron umowy najmu oparty na systemie bezgotówkowym i cesji wierzycielności przez poszkodowanego na rzecz wynajmującego – wymagana jest szczególna staranność umowna¹². Trzeba zauważyć, że stawka czynszu nie zawsze wynika z umowy, lecz z cennika, który nierzadko nie jest nawet podpisany przez poszkodowanego. Z reguły poszkodowany składa jedynie oświadczenie, że znane są mu taryfy i cenniki. Umowa cesji dotyczy zaś wierzycielności przyszłej, w chwili zawierania umowy cesji nie jest bowiem znana ani jej wysokość, ani też okres najmu. Udokumentowanie faktu uzgodnienia stawki czynszu wymaga transparentności, aby uniknąć zarzutu zawierania fikcyjnych umów i dowolnego ustalania cen za najem czy okresu najmu przez wynajmującego już po zwrocie pojazdów.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie z perspektywy sędziego orzekającego zarówno w sądzie I instancji, jak i w sądzie odwoławczym podstawowych problemów występujących w sprawach „masowych” z udziałem biegłych (na przykładzie spraw związanych z odszkodowaniem za wynajem pojazdu zastępczego), w których opinie sporządzane są według zbliżonego algorytmu, z odwołaniem się do względnie stabilnych zestawień i kalkulacji. Aby go zrealizować, niezbędna była identyfikacja głównych dysfunkcji postępowania dowodowego, ich przyczyn oraz zaprezentowanie środków zaradczych będących w dyspozycji sędziów i stron postępowania, a także analiza obecnego systemu z punktu widzenia wniosków *de lege ferenda*.

¹⁰ A. Łazarska, *Szacowanie szkody za utratę możliwości korzystania z uszkodzonego pojazdu*, PS 2014/5, s. 49.

¹¹ Por. uchwała SN z 19.09.1997 r., III CZP 45/97, OSNCP 1998/2, poz. 22.

¹² P. Majewski wskazuje w tym kontekście na niepożądane zjawisko przestępczości ubezpieczeniowej, przejawiające się w: zawyżaniu kosztów wynajmu przez poszkodowanego lub podmiot świadczący usługi; nieuzasadnione przedłużanie czasu naprawy w celu uzyskania wyższej kwoty; umyślne fabrykowanie uszkodzeń pojazdów w złym stanie technicznym w celu uzyskania darmowego środka transportu np. na czas urlopu; przedstawianie fikcyjnych rachunków w sytuacji, gdy do wynajmu pojazdu w ogóle nie doszło – P. Majewski, *Wypadki i kolizje drogowe jako czynnik generujący popyt za usługi wynajmu pojazdu zastępczego* [w:] *Odszkodowanie za niemożność...*, red. E. Kowalewski, s. 217; M. Maliszewska, *Rozszczenie o zwrot kosztów najmu pojazdu zastępczego wobec zakładu ubezpieczeń*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2013/2, nr 15, s. 114.

Istotne było zbadanie, jak dopuszczenie dowodu z opinii biegłego wpływa na czas trwania postępowania (czy znacząco je przedłuża), jakie są typowe okoliczności podlegające ustaleniu przez biegłych (przykładowe tezy dowodowe, problem powoływania biegłych na okoliczności prawne), jak powoływani są biegli w tego rodzaju sprawach (z urzędu/na wniosek, biegli z listy/spoza listy, biegli wskazywani przez strony), na podstawie jakich dokumentów (zawartych w aktach sprawy czy innych) biegli dokonują swoich ustaleń, jak często sądy kwestionują opinie biegłych, jak często wnioski opinii biegłych są kwestionowane w środkach zaskarżenia.

Osobiste obserwacje poczynione podczas rozekania w omawianych sprawach zostały wzbogacone o badania empiryczne i analizę losowo wybranych spraw rozpoznanych przez Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy¹³, w których dopuszczono dowód z opinii biegłego, zakończonych prawomocnie wyrokiem sądu II instancji¹⁴. Niektóre z analizowanych akt dotyczyły również spraw, w których był zgłoszony wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, ale z różnych przyczyn – np. niewpłacenia zaliczki, błędnego sformułowania wniosku, nieprawidłowej tezy dowodowej nieprzydatnej dla rozstrzygnięcia – został on oddalony. Przeprowadzono również wywiady z sędziami orzekającymi i z biegłymi sądowymi, którzy sporządzają opinie w tego typu sprawach.

II. INDYWIDUALIZACJA WYDATKÓW NA NAJEM POJAZDU ZASTĘPCZEGO

1. Uwagi ogólne odnośnie do kryteriów indywidualizacji kosztów najmu

Istotny problem, który pojawia się w praktyce sądowej na tle spraw o najem pojazdów zastępczych, to kryteria indywidualizacji wydatków na najem. Dotychczasowe orzecznictwo Sądu Najwyższego nie prowadzi do kazuistycznych rozwiązań dotyczących kompensacji szkody, lecz przyjmuje zasadę indywidualizacji wydatków na najem pojazdów zastępczych. Sąd Najwyższy wskazuje, że wydatki podlegające refundacji powinny być celowe i ekonomicznie uzasadnione¹⁵. Sąd Najwyższy nie formułuje więc żadnych dyrektyw szczegółowych, ale posługuje się otwartą klauzulą ogólną.

¹³ Były to sprawy o sygnaturach XV GC 544/11, XV 914/10, XV GC 506/11, XV GC 497/11, XV GC 366/11, XV GC 3206/12, XV GC 3206/12, XV GC 1663/12, XV GC 1108/12, XV GC 810/12, XV GC 990/12, XV GC 572/11, XV GC 764/12, XV GC 1227/10, XV GC 3081/12, XV GC 1436/12, XV GC 718/13, XV GC 716/13, XV GC 1343/13, XV GC 3059/12, XV GC 1286/10, XV GC 1522/10, XV GC 1930/12, XV GC 832/12, XV GC 2238/12, XV GC 2280/12, XV GC 1376/12, XV GC 1743/12, XV GC 861/13, XV GC 1201/12, XV GC 1904/12, XV GC 1118/12, XV GC 2606/12, XV GC 554/13, XV GC 1138/13, XV GC 884/10, XV GC 598/10, XV GC 238/11, XV GC 275/11, XV GC 215/11, XV GC 276/11, XV GC 1890/10, XV GC 1238/10, XV GC 1595/09, XV GC 1746/12, XV GC 1953/12, XV GC 2670/12, XV GC 2651/12, XV GC 68/12, XV GC 875/12, XV 2244/12, XV GC 547/11, XV GC 551/11, XV GC 382/11, XV GC 336/11, XV GC 1448/10, XV GC 2649/12, XV GC 734/13, XV GC 356/11, XV GC 346/11, XV GC 567/11, XV GC 1839/12, XV GC 271/10, XV GC 552/11, XV GC 1189/12, XV GC 1982/13, XV GC 1613/12, XV GC 2113/12, XV GC 1495/12, XV GC 1942/13 i XV GC 849/12, VIII GC 3250/13, IX GC 1304/12, VIII GC 2940, VIII GC 1932/11, IX GC 1053/11, VIII GC 1240/12, IX GC 2817/12, IX GC 2308/11, XV GC 233/13, XV GC 1609/12, IX GC 14374/12, XV GC 1120/12, IX GC 3088/12, IX GC 83/13, IX GC 654/12, XVI GC 1169/11; XV GC 2171/14, XV GC 1752/12, jedna ze spraw zakończonych prawomocnie w I instancji bez apelacji XV GC 835/12 oraz sprawy połączone IX GC 3103/12 i 2787/12, IX GC 2748/12 i 2659/12, VIII GC 1772/13 i VIII GC 1712/13 i VIII GC 718/13; VIII GC 1521/13 i VIII GC 1666/13 i VIII GC 1738/13 i VIII GC 1686/13.

¹⁴ Jedno z postępowań wybranych do analizy zakończyło się postanowieniem o odrzuceniu apelacji.

¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z 17.11.2011r., III CZP 5/11, LEX nr 1011468.

Przy ocenie adekwatnego związku przyczynowego w zakresie długości czasu najmu pojazdu zastępczego sądy odwołują się do kryteriów celowości i ekonomiczności poniesionych wydatków¹⁶. Okres najmu pojazdu zastępczego jest wyznaczony czasem uzasadnionej naprawy uszkodzonego pojazdu. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, koszty na najem mogą pokrywać tylko okres konieczny i niezbędny do przeprowadzenia naprawy uszkodzonego pojazdu, jeżeli pojazd ten nadawał się do naprawy w wyniku zakupu części nowej i zamontowania jej do samochodu. Nie można zatem rozciągać takich kosztów na cały, faktyczny okres naprawy samochodu¹⁷.

Z kolei przez wydatki celowe należy rozumieć czynsz najmu za pojazd zastępczy o zasadniczo podobnej klasie do pojazdu uszkodzonego albo zniszczonego, ustalony według stawki najmu obowiązującej na danym rynku lokalnym.

Przyjęcie zasady indywidualizacji wydatków na najem za podstawę orzeczenia prowadzi nierzadko do angażowania biegłego w każdej sprawie, co znacząco podwyższa koszty postępowania sądowego i przedłuża czas rozpoznania pojedynczej sprawy¹⁸.

2. Zasady ustalania czasu najmu

W praktyce sądowej na podstawie dotychczasowego orzecznictwa oraz zasad wypracowanych na etapie likwidacji szkód przyjmuje się określone zasady ustalania czasu najmu pojazdu zastępczego.

W przypadku szkody częściowej przyjmuje się, że czas koniecznego najmu powinien być wyznaczony czasem naprawy w normalnym jej toku¹⁹. Przedmiotem sporu zazwyczaj jest to, czy przy ustaleniu czasu najmu przy szkodzie częściowej, za którą odpowiedzialność ponosi ubezpieczyciel, należy uwzględniać jedynie tzw. technologiczny czas naprawy. Podstawowe pytanie dotyczy zatem tego, czy właściwe jest określenie zakresu refundacji w oparciu o teoretycznie wyliczony czas naprawy w kosztorysie naprawy, który zawiera jedynie modelową sumę godzin prac lakierniczych i blacharskich potrzebnych do przywrócenia pojazdu do stanu poprzedniego czy też dla ustalenia czasu najmu konieczne jest sięgnięcie po inne elementy procesu likwidacji szkody i faktyczny okresu naprawy.

Czas technologiczny to teoretycznie wyliczony czas naprawy w kosztorysie naprawy, który zawiera jedynie modelową sumę godzin prac lakierniczych i blacharskich potrzebnych do przywrócenia pojazdu do stanu poprzedniego. Pozwane

¹⁶ Niektóre z tych problemów (inicjowane także przez Rzecznika Praw Ubezpieczonych) stopniowo rozwiązują i ujednolica aktualne orzecznictwo Sądu Najwyższego. Pomocne są również wytyczne opracowane przez Polską Izbę Ubezpieczeń przy współpracy Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego określające *Zasady wynajmu pojazdu zastępczego w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych*.

¹⁷ Wyrok SN z 5.11.2004 r., II CK 494/03, LEX nr 145121.

¹⁸ Z badań Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, przedstawionych przez R. Krajewskiego, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych: możliwości ograniczenia liczby lub usprawnienia postępowań sądowych*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 31, s. 74, wynika, że wśród czynników mających zasadniczy wpływ na wydłużenie postępowania było przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego oraz zeznania świadków. W sprawach, w których przeprowadzono dowodów z zeznań świadków, niezależnie czy jednocześnie przeprowadzono dowodów z opinii biegłego, średni czas trwania sprawy wyniósł 626,10 dnia (mediana wynosiła 618 dni).

¹⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z 17.11.2011 r., III CZP 5/11, LEX nr 1011468; wyrok SN z 5.11.2004 r., II CK 494/03, LEX nr 145121.

towarzystwa ubezpieczeniowe kalkulując odszkodowanie, zazwyczaj ograniczają się jedynie do ścisłego wyliczenia czasu technologicznej naprawy, na podstawie której można określić liczbę roboczogodzin poświęconych na naprawę i lakierowanie.

Należy zatem podkreślić, że czas technologicznej naprawy nie jest tożsamy ani z czasem rzeczywistym, ani z czasem uzasadnionym. Przy ocenie uzasadnionego czasu naprawy należy bowiem uwzględnić czas wynikający z zasad funkcjonowania danego zakładu naprawczego i naturalnych procesów występujących podczas naprawy (normalnego toku naprawy). Te czynniki nie są uwzględniane w kalkulacjach naprawy.

W orzecznictwie uznaje się, że poszkodowanemu przysługuje zwrot kosztów pojazdu zastępczego za czas rzeczywistej naprawy, z uwzględnieniem normalnych elementów procesu likwidacyjnego, a nie jedynie za czas technologicznej naprawy pojazdu. Powyższe stanowisko znajduje bowiem swoje uzasadnienie nie tylko w zasadzie pełnego odszkodowania (art. 361 § 2 k.c.), ale również w przyjętej linii orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawie kompensacji kosztów²⁰.

W tym przypadku w czasie tym uwzględnia się: czynności likwidacyjne, czynności okołonaprawcze (związane z przyjęciem, wydaniem pojazdu, zamówieniem części zamiennych i oczekiwaniem na ich dostarczenie), czas technologicznej naprawy.

W rezultacie dla wykazania czasu uzasadnionej naprawy konieczne jest skorzystanie z wiadomości specjalnych w postaci opinii biegłego z zakresu motoryzacji. Biegły na podstawie zebranego materiału dowodowego w postaci akt szkody, arkusza naprawy czy zeznań pracowników warsztatu oraz likwidatorów dokonuje weryfikacji czasu faktycznej naprawy z uwzględnieniem wszystkich elementów procesu naprawy. Sąd przyznaje zaś odszkodowanie jedynie za czas najmu pojazdu w okresie uzasadnionej naprawy. Niezwykle zatem istotną rolę przy tej kwalifikacji odgrywa ocena okresu przestoju czy opóźnienia w ramach czynności dotyczących współdziałania stron w zakresie ustalenia szkody i kosztów naprawy, np. czas oczekiwania na akceptację kosztorysu. Dla wymiaru odszkodowania dużą rolę ma stwierdzenie, z czyjej winy doszło do takiego opóźnienia. Okres przestoju w likwidacji szkody spowodowany przez ubezpieczyciela także nie może skutkować negatywnymi konsekwencjami dla poszkodowanego.

Problematiczna jest natomiast ocena zwłoki w likwidacji szkody zachodzącej po stronie warsztatu. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jeśli poszkodowany zwleka ze wstawieniem czy odbiorem pojazdu z warsztatu, to ponosi skutki takiego opóźnienia. Inaczej jest jednak w przypadku złej organizacji pracy warsztatu. W praktyce przyjmuje się jednak, że zła organizacja pracy warsztatu, znajdująca swój wyraz w przedłużeniu czasu naprawy, obciąża poszkodowanego²¹. Należy też podkreślić, że ubezpieczyciel nie ma żadnego wpływu na przebieg i czas trwania naprawy.

²⁰ Wyrok SN z 8.09.2004 r., IV CK 672/03, LEX nr 146324; wyrok SN z 5.11.2004 r., II CK 494/03, LEX nr 145121.

²¹ Odmienne poglądy prezentuje R. Krajewski, według którego zwłoka warsztatu pozostaje w normalnym związku przyczynowym ze zdarzeniem powodującym szkodę, nie ma zatem podstaw do zarzucania poszkodowanemu przyczynienia się do zwiększenia szkody. Poza tym poszkodowany nie ma wpływu na pracę warsztatu. Autor proponuje więc, aby w tego typu sprawach w ogóle odstąpić od badania uzasadnionego czasu naprawy z udziałem biegłego i refundować wydatki na czas rzeczywistej sprawy. M. Krajewski, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych: możliwości ograniczenia liczby lub usprawnienia postępowań sądowych*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 31, s. 74.

W praktyce zaś okazuje się, że podmiotem, który wynajmuje pojazd, jest sam warsztat naprawczy lub firma z nim powiązana, co oznacza, że w interesie tych podmiotów może leżeć przedłużenie czasu naprawy, gdyż w ten sposób zwiększa się zysk z wynajmu pojazdów. Jedynym zatem podmiotem, który ma wpływ na czas trwania naprawy, jest właśnie poszkodowany, który zleca naprawę wybranemu warsztatowi i ustala czas jej przeprowadzenia w umowie, którą zawiera z warszatem.

Jak podkreśla się w Raporcie Rzecznika Ubezpieczonych, w orzecznictwie Sądu Najwyższego trudno szukać legitymacji uznającej odpowiedzialność ubezpieczyciela tylko za ściśle określony okres np. postępowania likwidacyjnego, czasu technologicznego i maksymalnego oznaczenia sztywnych ram na poszczególne czynności, np. maksymalnie 3 dni na zgłoszenie szkody, okres na oględziny, maksymalnie 2 dni na sprowadzenie części, 2 dni organizacyjne na przyjęcie i odbiór pojazdu. Niemniej Rzecznik odnotował, że najczęstszym przedmiotem skarg przy tego typu szkodach jest uznawanie odpowiedzialności ubezpieczyciela tylko za czas technologicznej naprawy i niektóre czynności likwidacyjne²².

Ocena czasu uzasadnionej naprawy jest zindywidualizowana. Nie ma przy tym schematów, które mogłyby być powtarzalne. W zależności od okoliczności sprawy zachodzi z reguły potrzeba zbadania: okresu poprzedzającego zgłoszenie szkody do ubezpieczyciela, gdy pojazd był wynajmowany bezpośrednio po kolizji; czasu czynności likwidacji szkody, w tym czasu przed zgłoszeniem szkody i po nim; czasu do pierwszych i kolejnych oględzin; okresu oczekiwania przez poszkodowanego na kosztorys; czynności polikwidacyjnych związanych z oczekiwaniem na zatwierdzenie kalkulacji; zbadanie uzgodnienia z warszatem oraz ocena, z czyjej winy kosztorys nie ujmował pełnego zakresu szkody; czasu czynności związanych z oczekiwaniem na części zamienne; czasu oczekiwania na przyjęcie pojazdu do naprawy; czasu technologicznej naprawy z uwzględnieniem organizacji pracy danego warsztatu, w tym dni wolnych od pracy czy godzin pracy warsztatu; czasu czynności związanych z wydaniem i odbiorem pojazdu. Uwzględnienie wszystkich tych okoliczności wymaga precyzyjnego odtworzenia całego przebiegu naprawy. Ocena tych okoliczności niejednokrotnie wymaga wiadomości specjalnych. Stąd też pojawia się potrzeba udziału biegłego z zakresu techniki samochodowej i motoryzacji w tego typu sprawach. Korzystanie z opinii biegłego jest konieczne, gdy chodzi zarówno o wyliczenie **technologicznie uzasadnionego czasu naprawy uszkodzonego pojazdu**, który określa się bardzo precyzyjnie w oparciu o programy specjalistyczne typu Audatex czy EurotaxGlass's, jak i zasadny, niezbędny czy **wreszcie ekonomicznie uzasadniony czasokres pozostawiania samochodu w naprawie**, który jest uzależniony od wielu innych okoliczności, które nie zawsze są uwzględniane w procesie opiniowania przez biegłych.

Nie sposób zgodzić się, że każdy pojazd można naprawić w czasie wynikającym wprost z kalkulacji naprawy sporządzonej w programie Audatex czy też w kosztorysie naprawy sporządzonym w oparciu o program EurotaxGlass's. Przy naprawach prostych, obejmujących niewielką ilość operacji technologicznych i niewymagających znacznego nakładu prac – bez napraw lakierniczych, czasokres pozostawiania

²² Raport Rzecznika Ubezpieczonych, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego a praktyka likwidacji szkód komunikacyjnych*, www.rzu.gov.pl, s. 41.

samochodu w naprawie może być równoważny technologicznemu czasowi jego naprawy. W przypadku znacznego nakładu prac specjalistycznych, zwłaszcza napraw blacharsko-lakierniczych, w tym wymagających konieczności zgromadzenia dużej ilości części zamiennych, czas pozostawania pojazdu w naprawie znacznie się wydłuża – za przyczyną uwarunkowań wynikających chociażby ze standardów dystrybuowania części, obowiązujących w sieci dystrybucyjnej przedstawiciela producenta pojazdu²³.

O ile mogłoby się wydawać, że w chwili obecnej dostarczenie jakiegokolwiek części zamiennej, niezbędnej do przeprowadzenia procesu, może następować „od ręki”, o tyle rzeczywistość w tym zakresie jest nieco inna i niezależna od woli lub oczekiwań warsztatów w tym zakresie. Nieuwzględnienie przez biegłego tych realiów w procesie opiniowania jest błędem, gdyż warsztaty nie gromadzą części zamiennych, zwłaszcza elementów poszyciowych, „na zapas” czy „na wszelki wypadek”, a pozyskują je z magazynów centralnych, których siedzib nie należy ograniczać do terytorium Polski. Magazyny centralne w grupie producenta pojazdów marki Ford, Volvo, Mazda, amerykańskie wersje samochodów marki Chevrolet, pozostają poza granicami Polski, z czasokresem realizacji zamówienia nawet do 14 dni. Gdyby pozyskaniu podlegała część nietypowa – u producenta pozostającego np. w Japonii – czasokres oczekiwania na część określaną jest nawet na dwa miesiące, gdyż w tym zakresie obowiązuje prosta zasada kolejności zgłoszenia zamówienia. O ile uszkodzenia nadwozia uszkodzonego pojazdu pozwalają na jego bezpieczne eksploataowanie, o tyle proces jego naprawy można zaplanować w sposób optymalny, nieskutkujący niepotrzebnym przestojem pojazdu na terenie warsztatu bez jego technologicznej naprawy. Jeżeli natomiast uszkodzenia nadwozia pojazdu są na tyle rozległe, że pojazd nie może być bezpiecznie eksploatowany i bezpośrednio po zdarzeniu drogowym trafia na teren warsztatu, uwzględnianie wszelkich okoliczności w tym zakresie jest jak najbardziej zasadne i konieczne²⁴.

Dla określenia koniecznego, niezbędnego czy wreszcie rzeczywistego okresu naprawy uszkodzonego pojazdu, konieczne jest uwzględnienie nie tylko czasokresu wynikającego wprost z technologicznego czasu naprawy, ale również tych wynikających²⁵ z:

czasokresu oczekiwania na części zamienne niezbędne do przeprowadzenia naprawy;

- konieczności przygotowania stanowiska do lakierowania;
- przygotowania samochodu do wydania po zakończonej naprawie jego właścicielowi;
- dni ustawowo wolnych od pracy²⁶.

²³ A. Banasik, *Sposób wyliczenia szkody z perspektywy biegłego sądowego*, „Iustitia” 2014/1, s. 1.

²⁴ A. Banasik, *Sposób wyliczenia szkody...*, s. 1.

²⁵ A. Banasik, *Sposób wyliczenia szkody...*, s. 1.

²⁶ W praktyce rzeczoznawczej, w celu określenia technologicznego czasu naprawy wykorzystywana jest zależność opisana wzorem:

$$TTKXJCYGmOauxt = \dots$$

gdzie:

$TOaux$ – czas operacyjny producenta w JC;

Kt – współczynnik korekty czasowej $Kt \in (0,6 \div 0,8)$;

XJC – ilość jednostek czasowych w roboczo godzinie: $XJC = 10$ lub $XJC = 12$;

YG – godzinowy wymiar dnia pracy: $YG = 8$.

Jeśli zaś chodzi o szkodę całkowitą to – jak przesądził Sąd Najwyższy w uchwale z 22.11.2013 r., III CZP 76/13, LEX nr 1392609 – odpowiedzialność ubezpieczyciela z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych obejmuje celowe i ekonomicznie uzasadnione wydatki na najem pojazdu zastępczego poniesione przez poszkodowanego w okresie niezbędnym do nabycia innego pojazdu mechanicznego, jeżeli odszkodowanie ustalone zostało w wysokości odpowiadającej różnicy pomiędzy wartością pojazdu mechanicznego sprzed zdarzenia powodującego szkodę a wartością pojazdu w stanie uszkodzonym, którego naprawa okazała się niemożliwa lub nieopłacalna (tzw. szkoda całkowita).

W uchwale tej Sąd Najwyższy odstąpił od stanowiska wyrażonego w wyroku z 8.09.2004 r., IV CK 672/03, niepubl., w którym przyjęto, że odszkodowanie może obejmować koszty najmu pojazdu zastępczego jedynie do chwili zapłaty odszkodowania. Sąd Najwyższy wskazał, iż przyjęcie takiej wykładni prowadziłoby do istotnego pogorszenia sytuacji prawnej poszkodowanego posiadacza pojazdu, który poniósł tzw. szkodę całkowitą w stosunku do posiadacza pojazdu, którego szkoda podlegałaby naprawieniu poprzez zwrot przez ubezpieczyciela kwoty niezbędnej do dokonania naprawy. W pierwszym przypadku poszkodowany mógłby jedynie żądać zwrotu kosztów najmu pojazdu zastępczego tylko do czasu wypłaty odszkodowania, podczas gdy w drugim przypadku poszkodowany – jak się przyjmuje jednolicie w judykaturze – mógłby domagać się zwrotu poniesionych kosztów najmu pojazdu zastępczego za cały okres niezbędny do dokonania naprawy uszkodzonego pojazdu, w którym nie mógł on korzystać z uszkodzonego pojazdu. Również to stanowisko potwierdza tezę o konieczności odrzucenia wszelkich schematów przy kalkulacji odszkodowania i potrzebę indywidualnego badania każdej sprawy.

3. Ustalanie wysokości czynszu najmu

Kolejną kwestią wywołującą trudności w praktyce sądowej jest badanie wysokości czynszu najmu. W wielu sprawach ubezpieczyciele kwestionują poza czasem najmu pojazdu również stawki za najem pojazdów, twierdząc, że odbiegają one od stawek rynkowych.

Sąd Najwyższy odpowiadając na zagadnienie prawne w sprawie III CZP 20/17 wypowiedział się ostatecznie w kwestii wysokości stawek najmu pojazdu zastępczego w uchwale z 25.08.2017 r.²⁷ Według Sądu Najwyższego wydatki na najem pojazdu zastępczego poniesione przez poszkodowanego, przekraczające koszty zaproponowanego przez ubezpieczyciela skorzystania z takiego pojazdu, są objęte odpowiedzialnością z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, jeżeli ich poniesienie było celowe i ekonomicznie uzasadnione.

Sąd Najwyższy odwołał się do utrwalonej już linii orzecznictwa, dając prymat

²⁷ Warto wskazać, że do Sądu Najwyższego zostało w ostatnim czasie przedstawione zagadnienie prawne w sprawie o sygn. III CZP 20/17, www.sn.pl, dotyczące tego, czy w ramach obowiązku minimalizacji szkody poszkodowany, który nie skorzystał z oferty najmu pojazdu od ubezpieczyciela OS posiadaczy pojazdów mechanicznych, oferującego mu bezpłatnie pojazd zastępczy według stawek niższych od oferowanych przez wynajmującego, przysługuje zwrot faktycznie poniesionych wydatków na najem pojazdu zastępczego.

indywidualizacji wydatków na najem pojazdu zastępczego według kryteriów ich celowości i ekonomicznego uzasadnienia.

Dotychczas w orzecznictwie przyjmowało się, że odszkodowanie przysługujące od ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej za uszkodzenie pojazdu mechanicznego obejmuje niezbędne i ekonomicznie uzasadnione koszty naprawy, ustalone według cen występujących na lokalnym rynku. Kosztami ekonomicznie uzasadnionymi są koszty ustalone według cen, którymi posługuje się wybrany przez poszkodowanego warsztat naprawczy, który dokonuje naprawy. Nie ma przy tym znaczenia, że ceny te odbiegają (są wyższe) od cen przeciętnych dla określonej kategorii usług na rynku. Jeśli nie kwestionuje się uprawnienia do wyboru przez poszkodowanego warsztatu samochodowego mającego dokonać naprawy, miarodajne w tym zakresie powinny być ceny stosowane przez ten warsztat naprawczy. Przyjęcie cen przeciętnych dla określenia wysokości przysługującego odszkodowania, niezależnie od samej metody wyliczenia, która może być zróżnicowana, nie kompensowałoby poniesionej szkody, gdyby ceny w warsztacie były wyższe od przeciętnych (uchwała SN z 13.06.2003 r., III CZP 32/03, OSNC 2004/4, poz. 51). W konsekwencji Sąd Najwyższy uznał, że odszkodowanie od ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej za uszkodzenie pojazdu mechanicznego obejmuje niezbędne i ekonomiczne koszty naprawy pojazdu, ustalone według cen występujących na lokalnym rynku usług naprawczych.

Wydaje się, że te same zasady można przyjąć dla określenia wysokości stawek za najem pojazdu zastępczego. Poszkodowany nie ma bowiem obowiązku poszukiwać firmy, która wynajmuje najtaniej. Niemniej odszkodowanie powinno obejmować koszty najmu ustalone według cen występujących na lokalnym rynku usług. Dodatkowo jeśli wydatki na najem pojazdu zastępczego, poniesione przez poszkodowanego, przekraczają koszty zaproponowane przez ubezpieczyciela na skorzystanie z takiego pojazdu, są objęte odpowiedzialnością z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, jeżeli ich poniesienie było celowe i ekonomicznie uzasadnione.

W orzecznictwie podkreśla się, że obowiązkiem poszkodowanego jest podejmowanie działań zmierzających do zminimalizowania szkody. Brak takiego działania z jego strony nie może zwiększać obowiązku odszkodowawczego osoby zobowiązanej do naprawienia szkody. Obowiązek ten zazwyczaj wyprowadzany jest z treści art. 354 k.c. Według art. 354 § 1 k.c. dłużnik powinien wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, a jeżeli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje – także w sposób odpowiadający tym zwyczajom (art. 354 § 2 k.c.). W taki sam sposób wierzyciel powinien współdziałać przy wykonaniu zobowiązania. Oczywiście nie oznacza to, że zasada współdziałania nie może być w wyjątkowych sytuacjach brana pod uwagę jako uzupełniająca przesłanka redukcji wysokości świadczenia odszkodowawczego, a w skrajnych przypadkach jako walidacja do odmowy jego spełnienia. Zasada ta może mieć zastosowanie m.in. w sytuacji wynajmu pojazdu mechanicznego po rażąco wygórowanych stawkach czynszu najmu.

Analizując już tylko pobieżnie wysokość rynkowych stawek najmu pojazdów zastępczych, można stwierdzić, że stawki firm oferujących najem bezgotówkowy

odbiegają od innych stawek czynszowych firm, które nie oferują usługi najmu bezgotówkowego. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest wspomniana konstrukcja zapłaty cesją wierzytelności przez wynajmujących oraz kształtujący się dopiero rynek tego typu usług. Poszkodowany nie jest zainteresowany wynajmem za najniższą stawkę, nie negocjuje cen, gdyż nie płaci za najem. Niemniej samo zbadanie cen rynkowych najmu pojazdów zastępczych wymaga zazwyczaj skorzystania z wiadomości specjalnych.

III. PODSTAWOWE PROBLEMY WYSTĘPUJĄCE W SPRAWACH „MASOWYCH” Z UDZIAŁEM BIEGŁYCH W ŚWIETLE ANALIZOWANEGO ORZECZNICTWA SĄDÓW WARSZAWSKICH

1. Ustawowe kryteria uzasadniające potrzebę przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego

Nie w każdej sprawie zachodzi potrzeba skorzystania z opinii biegłego. Zgodnie z dyspozycją art. 278 § 1 k.p.c. w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych sąd po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii. Sąd może zatem skorzystać z opinii biegłego, gdy rozstrzygnięcie sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Opinia biegłego ma na celu ułatwienie sądowi rozeznania i zrozumienia danej dziedziny, a tym samym właściwą ocenę faktów. Biegli nie komunikują sądowi swoich spostrzeżeń w zakresie okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, ale wypowiadają o tych faktach opinie, wyprowadzone w oparciu o swoje wiadomości specjalne i doświadczenie zawodowe²⁸.

Pojęcie wiadomości specjalnych w istocie każdorazowo definiowane jest przez sąd orzekający w danej sprawie. Przyjmuje się, że wiadomości specjalne nie powinny być wiadomościami prawniczymi czy też z zakresu zasad prawnych lub zasad ich wykładni. Tego typu wiedza powinna być znana organowi procesowemu i bezpośrednio przez niego stosowana przy rozstrzygnięciu sprawy (*iura novit curia*). W doktrynie dopuszcza się jednak przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego dla wyjaśnienia prawa w wąskich i rzadko stosowanych specjalnościach, jak również w prawie zwyczajowym²⁹.

²⁸ J. Turek, *Rola biegłego we współczesnym procesie*, Warszawa 2002, s. 12; W. Ossowski, *Uwagi o korzystaniu z biegłych w sprawach cywilnych*, NP 1960/10, s. 1347; S. Dalka, *Opinia biegłego oraz opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego w procesie cywilnym*, NP 1987/10, s. 73; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do art. 278*, red. Marszałkowska-Krześ, Legalis; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. T. Ereciński, cz. 1, t. 1, Warszawa 2012, s. 663; T. Zyznowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, Warszawa 2011, s. 935; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 257; A. Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–366*, t. 1, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014, s. 1025; M. Sieńko [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. M. Manowska, Warszawa 2013, s. 487; T. Wiśniewski, *Głosa do uchwały SN z 30.10.1985 r., III CZP 59/85*, NP 1987/10, s. 127; K. Markiewicz, *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym – zwyczajny czy nadzwyczajny środek dowodowy?* [w:] *Rola biegłego w postępowaniach sądowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2016, s. 188; K. Brzozowska, *Granice opinii biegłego w kontekście czynienia ustaleń faktycznych w sprawie* [w:] *Rola biegłego...*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, s. 52. K. Flaga-Gieruszyńska, *Dowód z opinii biegłego a standardy rzetelnego postępowania sądowego w sprawach cywilnych* [w:] *Rola biegłego...*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, s. 9; E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowską-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 482.

²⁹ W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 239.

Pojęcie wiadomości specjalnych nie jest stałe i niezmiennie, zależy bowiem od ogólnego postępu nauki, techniki. Sąd jest obowiązany wezwać biegłego, jeśli ma oceniać okoliczności, których poznanie wymaga – w świetle obiektywnych kryteriów, uwarunkowanych przeciętnym poziomem wiedzy w danym społeczeństwie – posiadania wiadomości specjalnych³⁰. Biegły nie może zastępować sędziego. Opinia biegłego ma umożliwić sądowi ocenę sporu przez pryzmat wiadomości specjalnych. Biegły jest źródłem wiadomości w zakresie wiedzy specjalistycznej i wypowiada się tylko w odniesieniu do okoliczności wchodzących w zakres jego wiadomości specjalnych. Biegły jest zarazem tylko pomocnikiem sądu, a nie jego wyręczyicielem³¹.

Ustawodawca nie ogranicza dziedzin, w zakresie których wiadomości specjalne mogą być wykorzystywane. Mogą się one zatem odnosić do różnych gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innych umiejętności. W szczególności nie należy ich sprowadzać do wiadomości naukowych, tzn. wiadomości dających się zakwalifikować w ramach określonej dyscypliny naukowej³².

Potrzeba powołania biegłego zachodzi tylko w tych przypadkach, które wymagają fachowego zaopiniowania. Jeżeli w sprawie chodzi jedynie o uzyskanie specjalnych informacji o faktach, bez ich dodatkowej oceny, to można to osiągnąć za pomocą innych środków dowodowych. W niektórych jednak wypadkach, gdy samo obejrzenie przedmiotu sporu, bez dodatkowego osądu, pozwoli już sądowi na stwierdzenie istotnych dla sprawy faktów, dokonanie takich ustaleń może wymagać dysponowania wiedzą i doświadczeniem w danej dziedzinie, a nawet aparaturą badawczą. Będzie to uzasadniało poczynienie i udokumentowanie potrzebnych spostrzeżeń w toku oględzin dokonanych z udziałem biegłego³³.

Sąd ma obowiązek dopuścić dowód z opinii biegłego, gdy zajdzie potrzeba wyjaśnienia okoliczności, których poznanie wymaga wiadomości specjalnych. Sąd nie może kierować się zatem swoją subiektywną oceną co do możliwości wyjaśnienia danych okoliczności, nawet jeśli członkowie składu orzekającego dysponują wiedzą specjalną. Jak podkreśla się w orzecznictwie SN, dowód z opinii biegłego – z uwagi na składniki w postaci wiadomości specjalnych – nie może być zastąpiony inną czynnością dowodową. Jeżeli więc zgodnie z art. 278 k.p.c. sąd może dojść do wiadomości specjalnych wyłącznie przez skorzystanie z pomocy biegłych, to sąd dopuszcza się naruszenia art. 232 k.p.c. zd. 2, skoro z urzędu nie przeprowadza dowodu z opinii biegłego, a dowód ten jest niezbędny dla miarodajnej oceny zasadności wytoczonego powództwa³⁴.

2. Dowód z opinii biegłego w świetle analizy zbadanych spraw

2.1. Podmiot wnioskujący o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego

W postępowaniu cywilnym ciężar dowodzenia spoczywa, zgodnie z art. 6 k.c. i 232 k.p.c., na stronach. Dowodzenie znajduje swój wyraz w składaniu przez strony

³⁰ T. Żyżnowski, *Kodeks postępowania cywilnego*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, Warszawa 2013, s. 936–937.

³¹ Orzeczenie SN z 29.11.1949 r., C 167/49, NP 1951/2.

³² Uchwała SN z 30.10.1985 r., III CZP 59/85, OSNC 1986/9, poz. 140.

³³ W. Ossowski, *Uwagi o korzystaniu z biegłych w sprawach cywilnych*, NP 1960/10, s. 1347; S. Dalka, *Opinia biegłego oraz opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego w procesie cywilnym*, NP 1987/10, s. 73.

³⁴ Wyrok SN z 15.10.1997 r., III CKN 226/97, niepubl.

wniosków dowodowych. Wniosek dowodowy to postulatywne oświadczenie woli strony domagającej się przeprowadzenia dowodu przez sąd³⁵. Pierwszy etap postępowania dowodowego w postaci ofiarowania dowodu ma w praktyce najistotniejsze znaczenie z punktu widzenia zasady kontrydiktoryjności i dynamiki postępowania dowodowego³⁶. W badanych sprawach przedmiotem opinii biegłego było wypowiedzenie się co do okoliczności: jaki był niezbędny i ekonomicznie uzasadniony czas czynności naprawczych uszkodzonego pojazdu oraz ustalenia rynkowych stawek wynajmu pojazdu zastępczego odpowiadającego pojazdowi uszkodzonemu przy uwzględnieniu cen obowiązujących na danym rynku w określonym czasie.

W przeważającej większości badanych spraw sąd dopuszczał dowód z opinii biegłego na wniosek pozwanych, czyli towarzystw ubezpieczeniowych. Wynikało to głównie z przyjętego przez sądy w tego typu sprawach rozkładu ciężaru dowodu³⁷ (art. 6 k.c.)³⁸.

2.2. Teza dowodowa

Obowiązkiem sądu jest w każdym wypadku określenie w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego przedmiotu i zakresu ekspertyzy, a w miarę potrzeby – sformułowanie pytań szczegółowych. Chodzi o zapobieganie niebezpieczeństwu rozwlekłości i zajmowania się przez biegłego kwestiami niemającymi istotnego znaczenia lub też wypowiedzania się w kwestiach nienależących do jego kompetencji albo niewymagających w ogóle wiadomości specjalnych.

Zakres postanowienia dowodowego powinien być określony zgodnie z wymaganiami z art. 236 k.p.c.³⁹ W postanowieniu o przeprowadzeniu dowodu sąd oznaczy fakty podlegające stwierdzeniu, środek dowodowy i – stosownie do okoliczności – sędziego lub sąd, który ma dowód przeprowadzić, a ponadto, jeżeli jest to możliwe, termin i miejsce przeprowadzenia dowodu. Treść postanowienia powinna zatem dokładnie określić fakty, które winien ocenić biegły z punktu widzenia wiadomości specjalnych⁴⁰. Jak wskazuje się w literaturze, zarówno wniosek dowodowy, jak i postanowienie dowodowe mają istotne znaczenie dla określenia kierunku postępowania dowodowego, a także czynności stron podejmowanych w celu obrony ich praw⁴¹.

W większości analizowanych spraw wystąpiła trudność związana z prawidłowym sformułowaniem tezy dowodowej zarówno przez strony we wniosku, jak i sam sąd w postanowieniu (art. 236 k.p.c.). Teza dowodowa to oznaczenie okoliczności, które mają być przedmiotem dowodu. Teza dowodowa powinna zawierać jedynie

³⁵ A. Gaberle, *Dowody w procesie karnym*, Kraków 2007, s. 53; P. Rylski [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 299.

³⁶ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 205.

³⁷ H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 63–64.

³⁸ Do podobnego wniosku dochodzi R. Krajewski, *Dochożenie roszczeń...*, s. 14, według niego na 400 badanych spraw w 167 sprawach był zgłoszony wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność stawek czynszu, w tym w 161 sprawach na wniosek pozwanego, w 70 sprawach zaś był wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność uzasadnionego trwania najmu, w tym 68 wniosków pochodziło od pozwanych.

³⁹ S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994, s. 46.

⁴⁰ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 241.

⁴¹ P. Rylski [w:] *Dowody w postępowaniu...*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk s. 299.

twierdzenia faktyczne, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Teza sformułowana ogólnikowo na okoliczności pozwu nie spełnia tego wymagania⁴².

Wnioski dowodowe dotyczące czasu naprawy. W analizowanych sprawach pozwany zgłaszał wnioszek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność uzasadnionego czasu naprawy. Tezy dowodowe były formułowane w różny sposób, np. „na okoliczność niezbędnego i ekonomicznie uzasadnionego czasu czynności naprawczych z punktu widzenia technologii oraz ich czasochłonności według norm i standardów producenta uszkodzonego pojazdu”, „czasu oczekiwania na części zamienne oraz braku zasadności pozostawiania pojazdu w serwisie i odpowiedzi na pytania, czy w realiach niniejszej sprawy uzasadniony był faktyczny czas pozostawiania w serwisie naprawczym pojazdu w okresie wynajęcia pojazdu zastępczego”, „jaki był ekonomicznie i technologicznie uzasadniony okres przestoju samochodu marki X. w związku z naprawą uszkodzeń powstałych w wyniku kolizji, z uwzględnieniem uzasadnionych okolicznościami czasu organizacyjnego na np. przyjęcie/ odbiór pojazdu, oczekiwanie na części zamienne itp., przy założeniu właściwej organizacji i funkcjonowania warsztatu wykonującego naprawę; przy czym biegły miał wydać opinię w oparciu o akta sprawy i akta szkody komunikacyjnej”⁴³.

Przy takim sformułowaniu tezy dowodowej opinia biegłego stawała się w praktyce źródłem materiału faktycznego sprawy. Ponadto polecenie biegłemu wypowiedzenia się co do niezbędnego i ekonomicznie uzasadnionego czasu czynności naprawczych w istocie odnosi się do oceny prawnej, która powinna należeć do sądu. Przedmiotem dowodu mają być fakty, a nie normy prawne. Biegły powinien wypowiedzieć się na podstawie wiadomości specjalnych, ile dane czynności naprawcze – kwestionowane i sporne – w okolicznościach danej sprawy powinny trwać. Ocena ich niezbędności i ekonomicznego uzasadnienia powinna zaś być zastrzeżona dla sądu.

Wnioski dowodowe dotyczące stawek najmu. Wnioski dowodowe pozwanych w tym zakresie były formułowane w różny sposób, np. na okoliczność ustalenia wysokości stawki dziennej wynajęcia pojazdu zastępczego porównywalnej klasy do pojazdu poszkodowanego wedle cen obowiązujących na rynku lokalnym, kosztów najmu pojazdu tej samej klasy co naprawiany w okresie jego naprawy, kosztów średnich wynajmu pojazdu zastępczego, przeciętnej stawki rynkowej, zasadnej wysokości czynszu najmu za jeden dzień najmu.

Z wywiadów z sędziami i biegłymi wynika, że zasadniczy problem w tego rodzaju sprawach to określenie właściwego rynku porównawczego. W większości spraw pozwany, wnioskując o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność stawek rynkowych najmu pojazdów, nie precyzował, jaki rynek usług powinien zbadać biegły. Dobór odpowiedniego rynku porównawczego nie jest zaś obojętny dla oceny przydatności opinii biegłego. Tylko w nielicznych sprawach sąd, formułując tezę dowodową, precyzyjnie określił rynek porównawczy dla biegłego sporządzającego opinię⁴⁴.

⁴² K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000*, Warszawa 2000, s. 43.

⁴³ Wśród badanych spraw zdarzały się również przypadki, w których sąd dopuścił dowód z opinii biegłego na czas naprawy uszkodzonego pojazdu, w sytuacji gdy pojazd w ogóle nie był naprawiany, a szkoda została rozliczona jako całkowita.

⁴⁴ W sprawie XV GC 1746/12 sąd dokonał modyfikacji tezy dowodowej dla biegłego i dopuścił dowód z opinii biegłego na okoliczność, jakie były stawki dzienne wynajęcia pojazdu zastępczego porównywalnej klasy do uszkodzonego pojazdu na okres 6 dni wg cen obowiązujących w grudniu 2011 r. w Poznaniu, przy uwzględnieniu również

Zdarzało się, że sąd oddalał wnioski o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego ze względu na nieprawidłowe sformułowanie tezy dowodowej, zarówno gdy chodzi o czas naprawy⁴⁵, jak i stawki najmu⁴⁶, nie podejmując uprzednio próby doprecyzowania wniosków stron. W sytuacji gdy wniosek dowodowy nie spełniał wymagań precyzyjnego oznaczenia faktów mających być przedmiotem dowodu, sąd powinien zobowiązać stronę wnioskującą do uzupełnienia wniosku⁴⁷.

2.3. Metodyka pracy sędziego w sprawach masowych

Jedną z dysfunkcyjności postępowania, ujawnioną w ramach relacjonowanego badania, są niedostatki sędziowskiego kierownictwa materialnego w sferze dowodowej. Zgodnie z art. 227 k.p.c. przedmiotem dowodu są fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Na stronie wnioskującej o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego spoczywał zatem obowiązek wskazania faktów mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu, które mają być przedmiotem dowodu. Strona przeciwna również powinna dokładnie określić, które fakty kwestionuje (art. 210 § 2 k.p.c.).

W większości analizowanych spraw powód w ramach przytoczeń faktycznych zawartych w pozwie ograniczał się do wskazania tylko liczby dni naprawy oraz załączał do pozwu dokument – arkusz naprawy, z którego miał wynikać przebieg naprawy. Pozwany nie przedstawiał również twierdzeń co do tego, które konkretnie czynności wskazane w arkuszu naprawy powinny być wykonane w krótszym czasie, a ograniczał się do złożenia wniosku o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, aby ustalić, jaki był konieczny i ekonomicznie uzasadniony czas naprawy (np. sprawa XV GC 1376/12)⁴⁸.

ofert wypożyczalni porównywalnych swoją wielkością, renomą, rodzajem i zakresem świadczonych usług do usług świadczonych przez powoda oraz przy uwzględnieniu tzw. cen końcowych wypożyczenia pojazdów zastępczych, tj. obejmujących wszystkie konieczne opłaty, które musi ponieść najemca. Sąd zatem już wyraźnie wskazał biegłemu określony rynek usług, który powinien być przez biegłego zbadany i uwzględniony w jego opinii.

⁴⁵ Przykładowo w sprawie XV GC 861/13 sąd oddalił wniosek pozwanego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność ustalenia technologicznego czasu naprawy. Sąd II instancji podzielił pogląd sądu niższego rzędu i oddalił apelację pozwaną, zarzucającą naruszenie art. 278 § 1 k.p.c., uznając, że czas przestoju pojazdu obejmuje nie tylko czas technologicznej naprawy, ale również szereg czynności okołonaprawczych. Samo zatem wypowiedzenie się przez biegłego co do czasu technologicznej naprawy było niemiarodajne dla ustalenia czasu uzasadnionej naprawy uszkodzonego pojazdu

⁴⁶ W sprawie XV GC 990/12 sąd dopuścił dowód z opinii biegłego na okoliczność wysokości stawek czynszu pojazdu zastępczego (Toyota Auris), pojazd uszkodzony był zaś pojazdem innej, wyższej klasy (Fiat Doblo). Następnie w uzasadnieniu sąd wskazał, że opinia biegłego była nieprzydatna dla rozstrzygnięcia sprawy.

⁴⁷ P. Ryłski, *Dowody...*, wskazuje, że zbyt ogólnie sformułowana teza dowodowa powinna uzasadniać oddalenie wniosku o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, s. 306. Z poglądem tym można polemizować. Wydaje się, że niejasne lub niezrozumiałe sformułowanie wniosku dowodowego nie powinno *a limine* prowadzić do jego oddalenia. Oddalenie wniosku dowodowego z powodu jego wadliwego, nienależytego sformułowania tezy dowodowej czy braku tezy dowodowej oznacza należy za uchybienie sędziowskiemu kierownictwu, jeśli sąd nie podjął starania o uprzednie wyjaśnienie tej kwestii. Rolą sądu powinno być uprzednie wyjaśnienie tezy dowodowej lub wezwanie strony do jej uzupełnienia pod rygorem pominięcia takiego wniosku. Należy także dodać, że w wielu przypadkach w momencie wnoszenia pozwu lub odpowiedzi na pozew nie jest możliwe precyzyjne określenie okoliczności spornych, które mają być przedmiotem dowodu. Konieczne jest bowiem wyjaśnienie przez sąd, które okolicznością są sporne i zarazem istotne. W istocie rzeczy więc trudno na wstępnym etapie z samej treści pozwu i odpowiedzi na pozew wnioskować o nieprzydatności lub zbędności wnioskowanych dowodów, jak również o zakresie koniecznego postępowania dowodowego. W tym celu więc, aby ustalić zakres okoliczności wymagających postępowania dowodowego, sąd powinien przez zadawanie pytań ustalić zakres i przedmiot postępowania dowodowego.

⁴⁸ Przykładowo w sprawie XV GC 875/12 w sprzeciwie pozwany nie przedstawił żadnych konkretnych okoliczności, kwestionując czas naprawy. W sprawie XV GC 68/12 pozwany w sprzeciwie w ogóle nie wypowiedział się, które z czynności składających się na proces naprawy kwestionuje. Ograniczył się tylko do wniosku o biegłego i kwestionowania arkusza naprawy. Niekonsekwentnie też wskazał, że ustalenie czasu niezbędnego i koniecznego wymaga wiadomości specjalnych i pozwanego dziwi fakt, że powód tego wniosku nie złożył. Tym niemniej sam pozwany taki wniosek złożył. Pozwany nie wskazał też, jakie są według jego oceny stawki rynkowe za najem i dlaczego proces naprawy był zbyt długi.

W innych sprawach stanowisko pozwanego ograniczało się do ogólnikowego twierdzenia, że czas naprawy był wydłużony, gdyż z rachunku pozwanego wynika, że powinien być on krótszy. Pozwany nie przedstawiał jednak twierdzeń, które czynności składające się na proces naprawy, tj. czas oczekiwania na części zamienne, zatwierdzenie kalkulacji, czas lakierowania, prac blacharskich czy czynności okołopomocniczych, jest zbyt długi. Tylko w nielicznych z analizowanych spraw pozwany kwestionował konkretne czynności, np. zwłokę warsztatu w zgłoszeniu dodatkowych oględzin (np. sprawa XV GC 835). Przytoczone twierdzenia dotyczące faktycznego przebiegu naprawy zarówno zgłaszane przez powoda, jak i pozwanego były z reguły lakoniczne. W większości analizowanych spraw równie ogólnikowe, nawet jeśli nie lakoniczne, były twierdzenia powoda i pozwanego co do stawek czynszowych, podobnie jak przy określeniu czasu czynności naprawczych. W wielu sprawach powód nie wskazywał nawet w pozwie, jaką przyjął stawkę dzienną za najem, a ograniczał się jedynie do dołączenia do pozwu faktury, na podstawie której można wywnioskować, według jakiej stawki liczony jest czynsz najmu. Również pozwany, choć kontestował stawkę powoda, to już w sprzeciwie nie przedstawiał żadnych twierdzeń co do tego, jakie stawki obowiązują na rynku (sprawa XV GC 3476/12), a ograniczył się do zgłoszenia wniosku o powołanie biegłego na okoliczność ustalenia, jaka była średnia stawka dzienna najmu.

W omawianych sprawach zabrakło tak na etapie przed rozprawą, jak i w jej toku sędziowskiego instrukcyjnego kierownictwa postępowaniem i oddzielenia okoliczności spornych od niespornych (art. 210, 212 k.p.c.), co ma fundamentalne znaczenie dla właściwego ukierunkowania postępowania dowodowego. Na każdej ze stron ciąży obowiązek złożenia oświadczenia co do twierdzeń strony przeciwnej, dotyczących okoliczności faktycznych (art. 210 § 2 k.p.c.). Należy zatem uznać, że strona ma nie tylko prawo, ale i ciężar procesowy wypowiedzenia się co do każdego twierdzenia i każdego wniosku strony przeciwnej⁴⁹. Przewodniczący składu orzekającego, kierując rozprawą, powinien, mając na względzie art. 212 § 1 k.p.c., umożliwić każdej ze stron wypowiedzenie się co do twierdzeń strony przeciwnej oraz pouczyć strony o konsekwencjach zaniechania złożenia oświadczeń.

Sąd powinien pełnić aktywną rolę w wyjaśnieniu podstawy faktycznej i dowodowej sprawy i odpowiednim ukierunkowaniu aktywności stron. Chodzi bowiem o to, aby ograniczyć zbędne postępowanie dowodowe. Przedmiotem postępowania dowodowego powinny być tylko te fakty, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu oraz są sporne między stronami. Podstawowym narzędziem wykorzystywanym przez sędziego w fazie instrukcyjnej jest sędziowski obowiązek zadawania pytań. Nie ulega wątpliwości, że częścią tego obowiązku jest sędziowskie wyjaśnienie niejasnych, sprzecznych lub niezrozumiałych przytoczeń faktycznych. Chodzi tu o sytuacje, w których przytoczenia nie są dostatecznie precyzyjne i wyczerpujące bądź kiedy występują luki w przytoczeniach faktycznych. Jeśli zaś chodzi o dowody, to sąd ma obowiązek przede wszystkim wyjaśniania niejasnych wniosków dowodowych⁵⁰.

⁴⁹ A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 223.

⁵⁰ A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo...*, s. 232.

W niektórych z analizowanych spraw, wobec zaniechania przez sądy ustalenia okoliczności spornych, ciężar poczynienia ustaleń co do przebiegu procesu naprawy na podstawie dokumentacji i materiału procesowego został *de facto* przerzucony na biegłego⁵¹. Taka rola biegłego znacząco wykracza poza przypisane mu zadania. Jak trafnie wskazuje się w orzecznictwie, zadaniem biegłego nie jest ustalenie stanu faktycznego sprawy, lecz naświetlenie i wyjaśnienie okoliczności z punktu widzenia posiadanych przez biegłego wiadomości specjalnych – przy uwzględnieniu zebranego i dostępnego materiału dowodowego. Opinia biegłego ma na celu ułatwienie sądowi należytej oceny zebranego materiału, gdy są potrzebne wiadomości specjalne (art. 278 § 1 k.p.c.). Biegły ma udzielić odpowiedzi na konkretne pytania dostosowane do stanu faktycznego sprawy, którego ustalenie należy do sądu orzekającego, a jeżeli stan faktyczny nie jest jednoznaczny – powinien ustosunkować się do wchodzących w rachubę możliwych sytuacji⁵².

Jedną z przyczyn ujawnionych niedostatków sędziowskiego kierownictwa postępowaniem jest okoliczność, że sądy w większości analizowanych spraw dopuszczały dowód z opinii biegłego przed pierwszą rozprawą, na posiedzeniu niejawnym (art. 279 k.p.c.). Regulacja ta niewątpliwie przyczynia się do przyspieszenia postępowania, niemniej w drodze pisemnej na etapie przygotowawczym trudno jest wyjaśnić okoliczności sporne jedynie za pomocą pism przygotowawczych. Oddalenie wniosku dowodowego bez jego doprecyzowania było działaniem nieprawidłowym. Niewątpliwie celem sędziowskiego kierownictwa materialnego w kontekście także prawa materialnego powinno być doprecyzowanie wniosków dowodowych stron.

Nieprawidłowe jest także dopuszczenie dowodu na okoliczność prawną, a mianowicie jaki był uzasadniony czas najmu w realiach sprawy. Niewątpliwie ocena ta była zastrzeżona do kompetencji sądu⁵³. W niektórych z analizowanych spraw ujawnia się brak aktywności sądu, który powinien wymagać od stron – w szczególności od pozwanego – wyraźnego określenia, które konkretnie czynności składające się na proces naprawy pojazdu kwestionuje i w jakim zakresie. Pozwoliłoby to zawęzić zakres analizy biegłego i jednocześnie w wielu przypadkach wyeliminowałoby konieczność sięgania po dowód z opinii biegłego. Sądy w większości przed przeprowadzeniem postępowania dowodowego nie starały się ustalić zakresu okoliczności spornych.

⁵¹ S. Kalinowski przytacza przykład, kiedy sędzia przekazuje niejako dalszy bieg sprawy w ręce specjalisty i oczekuje na wynik ekspertyzy w przeświadczeniu, że jej wynik będzie decydujący dla zakończenia sprawy. Wówczas biegły staje się „sędzią fragmentu”: albo „uczonym sędzią” – S. Kalinowski, *Biegły...*, s. 94.

⁵² Orzeczenie SN z 11.07. 1969 r., I CR 140/69, OSNCP 1970/5, poz. 85; wyrok SN z 6.08.1999 r., II CKN 428/98, LEX nr 1213008.

⁵³ W jednej ze spraw (XV GC 1227/10), gdzie o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego wnioskował pozwany, wnosił on o biegłego na okoliczność niezbędnego i ekonomicznie uzasadnionego czasu czynności naprawczych z punktu widzenia technologii oraz ich czasochłonności według norm i standardów producenta uszkodzonego pojazdu oraz jakie są średnie stawki wynajmu pojazdu zastępczego w klasie porównywalnej do pojazdu uszkodzonego w miejscu zamieszkania poszkodowanego. Sąd dopuścił dowód z opinii biegłego na okoliczność, jaki był niezbędny i ekonomicznie uzasadniony zakres czynności naprawczych uszkodzonego pojazdu, technologicznie uzasadnionego czasu potrzebnego do naprawy uszkodzonego pojazdu oraz czasu niezbędnego do dokonania faktycznej naprawy, a także ustalenia rynkowych stawek wynajmu pojazdu zastępczego odpowiadającego pojazdowi uszkodzonemu przy uwzględnieniu cen obowiązujących na danym rynku w określonym czasie. Sąd z urzędu, wychodząc ponad tezę dowodową, dopuścił również dowód na okoliczność prawną, a mianowicie jaki był uzasadniony czas najmu w realiach sprawy. Niewątpliwie ocena ta była zastrzeżona do kompetencji sądu. Dowód z opinii biegłego w praktyce okazał się nieprzydatny, gdyż sąd powództwo oddalił ze względu na nieważność umowy najmu.

W rezultacie można zaobserwować niekiedy przedwczesne dopuszczenie dowodu z opinii biegłego. Taka praktyka powoduje, że biegłego obarcza się obowiązkiem wyjaśnienia okoliczności sprawy, zwłaszcza ustalenia okoliczności spornych, zebrania materiału dowodowego i poczynienia ustaleń, a ponadto nierzadko przekazuje się mu samo rozstrzygnięcie sprawy⁵⁴.

2.4. Pisma procesowe.

Na podstawie analizy badanych spraw należy też wskazać, że pisma przygotowawcze stron w rozumieniu art. 127 k.p.c. również nie przyczyniały się do wyświetlenia spornych okoliczności. Masowy charakter tego rodzaju postępowań wpłynął bowiem negatywnie nie tylko na pracę sądu, ale i stron oraz ich pełnomocników.

W większości analizowanych spraw strony, reprezentowane w większości przez profesjonalnych pełnomocników składały ogólnikowe pisma procesowe, które uniemożliwiały wyjaśnienie spornych okoliczności przed wyznaczeniem rozprawy. Pisma te były nierzadko sporządzane według wzorów wykorzystywanych masowo. Zmianie ulegały tylko poszczególne dane, choć i tu nierzadko brakowało precyzji. Twierdzenia i zarzuty ujmowane były w pismach tak ogólnie, aby można je było dopasować do każdej sprawy. Pisma te nie spełniały warunku z art. 127 k.p.c. i nie zawierały wypowiedzenia się stron co do twierdzeń strony przeciwnej i dowodów przez nią powołanych. Obszerność tych pism, w niektórych przypadkach kilkudziesięciostronicowych, utrudniała również sądowi aktywne kierownictwa materialne postępowaniem przygotowawczym.

W większości badanych spraw sądy nie zobowiązywały też stron do wypowiedzenia się w pismach procesowych co do okoliczności, które mają być wyjaśnione w rozumieniu art. 207 § 3 k.p.c. Nie zawsze też dochodziło do wyświetlenia spornych okoliczności na rozprawie.

2.5. Sprawy, w których nie przeprowadzono dowodu z opinii biegłego

Sprawy, w których nie przeprowadzono dowodu z opinii biegłego, dzielą się na dwie kategorie – tj. sprawy, w których wnioski nie były zgłoszone, i sprawy, w których sąd oddalił wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego.

Jedynie w nielicznych sprawach sąd uznał, że rozstrzygnięcie sprawy w zakresie czasu uzasadnionej naprawy nie wymaga dowodu z opinii biegłego, gdyż nie zachodzi potrzeba wyjaśnienia okoliczności wymagających wiadomości specjalnych w rozumieniu art. 278 § 1 k.p.c. W istocie rzeczy w tych sprawach sąd dokonał samodzielnie ustaleń faktycznych, jaki był czas uzasadnionej naprawy, nie posiłkując się dowodem z opinii biegłego, a jedynie dokonując analizy dokumentacji z procesu naprawy⁵⁵.

⁵⁴ T. Wiśniewski, *Wybrane zagadnienia z zakresu udziału biegłych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1987, s. 10. W jednej ze spraw (XV GC 1227/10), gdzie o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego wnioskował pozwany, sąd z urzędu, wychodząc ponad tezę dowodową, dopuścił również dowód na okoliczność prawną, a mianowicie jaki był uzasadniony czas najmu w realiach sprawy.

⁵⁵ A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Rola biegłego w postępowaniach sądowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2016, s. 93, wskazuje, że sędzia może wykorzystywać swoją wiedzę do weryfikacji pracy biegłego, ale w razie negatywnego wyniku tej weryfikacji zanegowana opinia nie może zostać wyparta przez opinię sędziego, a jedynie przez ponowioną opinię tego samego lub innego biegłego.

Przykładowo w sprawie XV GC 1138/13 sąd I instancji oddalił wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, uznając, iż jest on zbędny, gdyż sąd uznał, że powództwo podlega oddaleniu ze względu na nieważność umowy najmu. Sąd II instancji, rozpoznając apelację, nie podzielił stanowiska co do oceny ważności umowy najmu. W rezultacie sąd II instancji dokonał samodzielnie ustaleń faktycznych, jaki był czas uzasadnionej naprawy, nie posiłkując się dowodem z opinii biegłego i dokonał samodzielnej oceny arkusza naprawy⁵⁶.

W sprawie IX GC 2817/12 sąd I instancji uwzględnił powództwo jedynie w części. Sąd I instancji za celowy do naprawy uznał jedynie czas technologicznej naprawy. W toku procesu strony nie wnioskowały o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego. Sąd II instancji oddalił apelację powoda. Sąd II instancji uznał, że arkusze naprawy nie mogą stanowić podstawy ustalenia, jaki był rzeczywisty czas naprawy uszkodzonych pojazdów. Dokumenty te dowodzą, że uszkodzone pojazdy przebywały w warsztacie naprawczym. Na powodzie spoczywa ciężar wykazania niezbędnego i koniecznego czasu naprawy uszkodzonego pojazdu. Sąd II instancji za sądem I instancji oparł swoje ustalenia na podstawie dokumentu kalkulacji „Audatex”, wskazując, że zważywszy na ilość godzin niezbędnych do wykonania prac należało przyjąć, iż uszkodzenia były stosunkowo niewielkie i doprowadzenie do stanu sprzed kolizji powinno zająć kilka dni. Sąd II instancji również dokonał samodzielnej oceny zasadności powództwa, nie korzystając z opinii biegłego⁵⁷.

W niektórych tylko sprawach sąd oddalił wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność stawek najmu, przyjmując, że dowód z opinii biegłego jest nieprzydatny dla rozstrzygnięcia sprawy. Przykładowo w sprawie XV GC 3081/12 sąd I instancji oddalił wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność średnich stawek najmu, uznając, że dane te są powszechnie znane, a poza tym poszkodowany nie ma obowiązku poszukiwania stawek średnich, chcąc wynająć pojazd zastępczy. Sąd II instancji podzielił argumentację, wskazując, że istnieją stawki najwyższe i najniższe, a takich pozwany nie domagał się ustalenia. Poszkodowany nie ma obowiązku poszukiwania zakładu, którego stawki byłyby średnie. Sądy I i II instancji nie analizowały cenników załączonych przez pozwanego dla wykazania średnich stawek czynszu najmu na danym rynku lokalnym⁵⁸.

W sprawach XV GC 1436/12 i XV GC 990/12 sąd II instancji, oddalając apelację pozwanej, wskazał, odwołując się do uchwały SN z 13.06.2003 r., III CZP 32/03,

⁵⁶ Sąd wskazał, że dowód z opinii biegłego jest kluczowy w tym zakresie, ale dotyczy to tylko sytuacji, kiedy ocena okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, co nie zwalnia sądu z potrzeby oceny arkusza. Z arkusza naprawy zaś nie wynikała żadna okoliczność, która mogłaby stanowić usprawiedliwienie zwłoki serwisu z zamówieniem części zamiennych, wynoszące aż 23 dni.

⁵⁷ Sąd I instancji uznał, że skoro pojazd po kolizji był użytkowany, to względy logiki i racjonalności przemawiają za podjęciem niezwłocznych działań w celu naprawy pojazdu. Okres naprawy w zakładzie powinien być tak zorganizowany, aby nie było przestoju związanych z kolejką do naprawy, przerwą weekendową, a przyjęcie i wydanie pojazdu następowało sprawnie. Poza arkuszami naprawy powód nie przedstawił zaś żadnego dowodu, który uzasadniałby zasadność pozostawiania uszkodzonych pojazdów w warsztacie naprawczym przez czas wskazany. Za istotny sąd uznał fakt, że poszkodowani w czasie od kolizji do wstawienia samochodów do warsztatu użytkowali samochody, co potwierdza okoliczność, że uszkodzenia samochodów były niewielkie i nie powodowały wyłączenia samochodów z ruchu.

⁵⁸ Podobnie w sprawie VIII GC 3250/13 sąd I instancji pominął dowód z opinii biegłego na okoliczność ustalenia zasadnej stawki najmu za jeden dzień najmu pojazdu zastępczego wobec niewpłacenia przez pozwanego zaliczki. Jednocześnie sąd na rozprawie oznajmił stronom, że z urzędu ze względu na prowadzenie kilkudziesięciu postępowań znane są mu stawki najmu pojazdu zastępczego, które sąd wymienił w odniesieniu do sześciu firm. Sąd za podstawę odszkodowania przyjął stawkę stosowaną przez większość firm.

OSNC 2004/5, poz. 51, że kosztami ekonomicznie uzasadnionymi są koszty, którymi posługuje się wybrany przez poszkodowanego warsztat. Nie ma przy tym znaczenia, że ceny te odbiegają od cen przeciętnych. Jeśli nie kwestionuje się uprawnienia do wyboru warsztatu mającego dokonać naprawy, to miarodajne powinny być ceny stosowane przez ten warsztat. Sąd uznał za zasadne zastosowanie stawek uzgodnionych pomiędzy powodem i poszkodowanym.

W tych sprawach sądy oddalały więc wnioski o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność wysokości średnich stawek najmu, uznając, że są to dane, które są powszechnie znane. Tymczasem zbadanie stawek rynkowych przez sąd bez udziału biegłego wiąże się nierzadko z koniecznością analizy cenników przedkładanych przez strony, które zazwyczaj są załączane w postaci wydruków z Internetu do akt sprawy. Ich autentyczność i wiarygodność jest w większości przypadków kwestionowana. Podobnie zresztą jak zasady doboru ofert porównawczych. Niewątpliwie zatem ustalenie tych okoliczności wymaga wiadomości specjalnych. W większości zatem spraw sądy uznawały, że dopuszczenie dowodu z opinii biegłego celem zbadania stawek rynkowych za najem pojazdu zastępczego wymaga wiadomości specjalnych w rozumieniu art. 278 § 1 k.p.c.⁵⁹

2.6. Obserwacje i uwagi dotyczące metodologii pracy biegłych

Analiza aktowa wskazuje, że zakres materiału procesowego stanowiącego podstawę opinii biegłego w tego typu sprawach ewoluował. W najstarszych z analizowanych spraw postępowanie dowodowe nie było zbyt rozbudowane. Ograniczało się do wniosku pozwanego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na czas uzasadnionej naprawy⁶⁰. We wnoszonych jednak później sprawach strony zaczęły rozbudowywać wnioski dowodowe i domagać się, aby sąd zlecił biegłemu nie tylko sporządzenie opinii, ale i dokonanie ustaleń z warsztatem np. co do czasu pracy warsztatu, dostępności części zamiennych czy praktyki zatwierdzania kalkulacji. Wnioski te były w zasadniczej części uwzględniane i sąd zlecał biegłemu poczynienie ustaleń z warsztatem naprawczym. W niektórych sprawach nawet sam biegły bez zlecenia sądu telefonował do warsztatu celem uzyskania określonych informacji odnośnie do godzin pracy warsztatów, współpracy z ubezpieczycielem w zakresie likwidacji szkody czy statusu warsztatu naprawczego⁶¹.

Należy podkreślić, że tego rodzaju praktyka zlecania biegłemu gromadzenia materiałów i informacji do sporządzenia opinii jest nieprawidłowa. Biegły powinien oceniać materiał dowodowy objęty postanowieniem dowodowym, którego zakres powinien być biegłemu wskazany w postanowieniu. Biegły, otrzymując zlecenie wykonania opinii, powinien mieć jasno określone, jaki materiał dowodowy może być przedmiotem jego badania. To organ procesowy, który prowadzi postępowanie,

⁵⁹ W nielicznych sprawach nie były w ogóle zgłaszane wnioski o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność wysokości stawek rynkowych (np. XV GC 544/11, XV 914/10).

⁶⁰ Przykładowo sprawy XV GC 544/11, XV GC 497/11, XV GC 366/11, XV GC 1108/12, XV GC 1108/12, XV GC 572/11.

⁶¹ Odmienne jednak w sprawie XV GC 1436/12 sąd zlecił biegłemu, aby poczynił ustalenia z warsztatem naprawczym i jego pracownikami na okoliczność przebiegu procesu naprawy. Biegły wskazał, że mimo iż materiał do sporządzenia opinii był ubogi, pozwolił na jej wykonanie. Biegły nie miał pytań ani wątpliwości wymagających zwrócenia się do serwisu i nie było powodu do kontaktowania się z serwisem.

ma obowiązek dostarczenia biegłemu materiałom dowodowym koniecznych dla przeprowadzenia badań i wydania opinii⁶².

Do biegłego nie powinno należeć poszukiwanie materiałów i informacji, które miałyby na celu rozszerzenie zakresu sądowego postępowania dowodowego⁶³. Obowiązkiem sądu, a nie biegłego, jest bowiem zbieranie i gromadzenie materiału dowodowego. Zlecenie zaś biegłemu poszukiwania materiału procesowego może naruszać zasadę bezpośredniości i swobodnej oceny dowodów

Inny problem metodologiczny odnosił się do przyjętych metod badawczych przez biegłych. Przy sporządzeniu opinii dotyczącej stawek za najem pojawiał się problem doboru ofert porównawczych do zbadania cen występujących na rynku lokalnym przez biegłych. Metodologia doboru ofert oraz stopień ich porównywalności są najczęściej kwestionowane przez strony w tego typu sprawach. Oferty na rynku są skierowane do różnych klientów (wypożyczalnie lotniskowe, wypożyczalnie Program Auto Zastępcze), zawierają liczne zastrzeżenia dotyczące kaucji, liczby przejechanych kilometrów, najmu kredytowego itp. Nie można w końcu pomijać, że czynnikiem cenotwórczym jest także sama specyfika usługi, jaką jest najem bezgotówkowy. Na rynku pozostaje wiele firm oferujących wynajem samochodów różnych marek, modeli oraz typów pojazdów, wypożyczających je na różne okresy w zależności od celu (wynajem krótko-, średnio- czy też długoterminowy) oraz w zależności od potrzeb i przeznaczenia (samochody osobowe, terenowe, dostawcze), pojazdy te pogrupowane są zaś z reguły w poszczególne klasy samochodów, przeważnie od A (samochody miejskie) do F (mikrobusy) w grupie samochodów osobowych czy wreszcie V (samochody dostawcze, VAN-y oraz specjalne). Posiadane w ofercie samochody są nieraz zróżnicowane w poszczególnych firmach, często klasy różnią się między sobą lub występują dodatkowe podgrupy (samochody luksusowe, promocyjne nowości rynkowe itp.). Wynajem krótkoterminowy, z reguły droższy (najdroższy przeważnie na jeden do trzech dni), wynajem długoterminowy natomiast z reguły jest zdecydowanie tańszy. Nieraz tej samej klasy pojazd, tej samej marki, typu i modelu oferowany jest w jednej firmie w ofercie cenowej niższej, w drugiej występuje on już zaś w ofercie droższej, nieraz znacznie⁶⁴.

Firmy wynajmujące pojazdy, w tym na okres naprawy, stosują różne zasady co do kwalifikowania pojazdów do określonych grup pojazdów, przez co opiniowanie w tym zakresie jest utrudnione. Bardzo przejrzyste zasady co do sposobu kwalifikacji i podziału pojazdów na określone grupy i segmenty pojazdów opracowano w Instytucie Badań Rynku Motoryzacyjnego „SAMAR”, które, zdaniem opinii biegłych, powinny stanowić podstawę do określania pojazdów w klasach równoważnych pojazdowi wynajętemu⁶⁵.

Trudności w opiniowaniu w tego typu sprawach zgłaszali w wywiadach i opiniach biegli. Jak wskazują biegli, na rynku funkcjonują małe, lokalne firmy świadczące usługi wynajmu, jak też duże firmy sieciowe o zasięgu międzynarodowym.

⁶² S. Kalinowski, *Biegły...*, s. 120.

⁶³ T. Wiśniewski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 26.

⁶⁴ Opinia sporządzona w sprawie XV GC 2754/15.

⁶⁵ A. Banasik, *Sposób wyliczenia szkody...*, s. 1.

Wypożyczalnie globalne działają na innych zasadach niż małe, lokalne firmy⁶⁶, zatem trudno było dokonać ich porównania.

2.7. Materiał procesowy dla biegłego

W analizowanych sprawach podstawowym materiałem procesowym dla biegłego były dokumenty w postaci „dokumentacji naprawczej”. W każdej zasadniczo sprawie powód dla wykazania uzasadnionego czasu naprawy przedkładał arkusz naprawy uszkodzonego pojazdu.

„Arkusz naprawy” jest to dokument prywatny sporządzany przez warsztat w trakcie naprawy bądź po jej zakończeniu. Arkusz ten zawiera informacje dotyczące: przyjęcia pojazdu do naprawy, oględzin, dodatkowych oględzin, zamówienia części, oczekiwania na części zamiennie, naprawy, wydania pojazdu. Stopień szczegółowości przedstawianych sądowi arkuszy naprawy jest różny⁶⁷.

Poza arkuszem naprawy proces naprawy szczegółowo odtwarza dokumentacja naprawcza.

Akta szkody składane przez pozwanych zazwyczaj zawierały dokumentację w następującej postaci: zgłoszenie szkody, kalkulacje szkody warsztatu i ubezpieczyciela, korespondencja likwidacyjna pomiędzy warszatem a towarzystwem, dokumenty zamówienia części i ich wydania itp.

Podstawowy materiał, na podstawie którego biegli wydawali opinie w analizowanych sprawach na temat uzasadnionego czasu naprawy, to: akta szkody; dokumentacja techniczna pojazdów, głównie kalkulacja naprawy; protokół szkody; dokumentacja nadesłana z warsztatów, w tym dokumenty zamówienia i odbioru części zamiennych, dokumenty zleceń serwisowych, zgłoszeń dodatkowej oceny technicznej, kalkulacja naprawy czy zgromadzony w toku procesu materiał dowodowy w postaci osobowych źródeł dowodowych. W większości spraw na wniosek pozwanego były zgłaszane wnioski dowodowe o przesłuchanie poszkodowanego, który wynajął pojazd zastępczy.

⁶⁶ Przykładowo w sprawie XV GC 2244/12 biegły powołany na okoliczność ustalenia stawki dziennej wynajęcia porównywalnego samochodu zastępczego z odniesieniem do realiów sprawy wskazał, że nie ma możliwości określenia średniej stawki czynszu najmu. Firm zajmujących się wynajmem pojazdów jest zbyt dużo, by możliwe było uwzględnienie wszystkich ofert. Ponadto należałoby uwzględnić wszystkie oferty, jak też uwzględnić, które firmy wynajmują pojazdy najczęściej, lecz takie dane są nieosiągalne. Biegły pominął w opinii firmy takie jak Hertz, Avis czy Europe, gdyż firmy te oferują swoje usługi innej grupie klientów. Firmy te mają też swoje przedstawicielstwa na dworcach lotniczych czy w luksusowych hotelach i nie oferują samochodów w serwisach naprawczych. Biegły wskazał zatem na realne trudności związane z rzetelną analizą rynku oferowanych usług. W sprawie XV GC 2754/15 biegły dokonał kompleksowej analizy rynku ofert firm posiadających swoją siedzibę na terenie Gdańska i w jego najbliższych okolicach, koncentrując się na porównaniu pozycji cennikowych odnośnie do klas pojazdów porównywalnych z pojazdem, jaki został wynajęty, w ramach zawartej umowy na czas naprawy samochodu uszkodzonego Subaru Impreza, samochodu Volkswagen, należącego wg klasyfikacji powoda do grupy pojazdów z klasy CDMR, podczas gdy inne podmioty gospodarcze określają tę grupę pojazdów w klasie „C” tj. „pojazdy klasy niższa średnia”, w zależności od podziału preferowanego przez poszczególne firmy. Biegły odwołał się do obowiązującej na rynku motoryzacyjnym „Segmentacji pojazdów 2014” opracowanej przez Instytut Badań Rynku Motoryzacyjnego „Samar”, gdzie samochód Volkswagen Golf zaliczany jest do klasy „C” – klasa „niższa średnia”. Analizę przeprowadzono na bazie ofert, z których dokonano wyboru kilkunastu wypożyczalni wynajmujących samochody, a oferujących szeroką gamę pojazdów, także tych oferujących pojazdy zastępcze na okres naprawy pojazdów oraz poprzez ustalenia indywidualne, jakich dokonano w tym zakresie – rozmowy telefoniczne.

⁶⁷ Taki arkusz powód złożył m.in. w sprawach XV GC 544/11, XV GC 914/10, XV GC 506/11, XV GC 497/11, XV GC 366/11, XV GC 3206/12, XV GC 1663/12, XV GC 1108/12, XV GC 572/11.

Pozwane towarzystwa ubezpieczeniowe składały również wnioski o przesłuchanie wszystkich pracowników warsztatów dokonujących naprawy, powodowie zaś – o przesłuchanie wszystkich likwidatorów zajmujących się z ramienia pozwanych likwidacją szkody.

Biegli w opiniach niejednokrotnie wskazywali również na swoją wiedzę i doświadczenie jako źródło wiadomości specjalnych stanowiących podstawę opinii. Biegli zasięgaliby także informacji o godzinach pracy warsztatu oraz posiłkowali się analizami „Audatex”, zaleceniami producenta danej marki oraz wytycznymi Polskiej Izby Ubezpieczeń i Komisji Nadzoru Finansowego dotyczących rozpatrywania roszczeń o zwrot kosztów najmu.

Materiałem, na podstawie którego biegli wydawali opinie na temat wysokości stawek rynkowych, były: analiza ofert wynajmu, cenników internetowych dla danego rynku lokalnego, wiedza i doświadczenie biegłego, własna kwerenda biegłego i rozmowy telefoniczne z pracownikami wypożyczalni, wydruki internetowe cenników przedłożonych przez strony.

W wielu sprawach zgłaszano także wnioski o dopuszczenie dowodu z dokumentów z warsztatu. W tym celu powód bądź pozwany zgłaszał wniosek o zwrócenie się do warsztatu naprawczego w trybie art. 248 § 1 k.p.c. o przedłożenie pełnej dokumentacji naprawczej⁶⁸. Wnioski były składane albo w pierwszych pismach procesowych, albo dopiero po zapoznaniu się z opinią biegłego.

Z czasem wnioski zostały znacząco rozbudowane o następujące informacje: zwrócenie się do firm o informacje, jakie standardy obowiązują w zakresie czasokresu dostawy niezbędnych części do naprawy w związku z zamówieniami składanymi przez autoryzowane serwisy naprawcze oraz jakie standardy obowiązują serwisy naprawcze w zakresie udostępniania klientom samochodów zastępczych na czas naprawy ich pojazdu. Były również składane wnioski o zobowiązanie warsztatu do udzielenia informacji dotyczących prawdziwości arkusza naprawy w zakresie wskazania, czy: arkusz został sporządzony przez osobę upoważnioną przez warsztat; dotyczy naprawy przeprowadzonej w warsztacie; przedmiotowy pojazd był w okresie wskazanym w arkuszu naprawiany; występowały okresy przestoju i dlaczego; a także wnioski o zobowiązanie warsztatu do przedłożenia dokumentów dotyczących zestawienia czynności naprawczych z podaniem ich dat i pracochłonności, ze wskazaniem, jakie czynności były wykonywane przez pracowników, z uwzględnieniem podania dat oględzin, zatwierdzenia kalkulacji, dat i miejsca zamawiania części zamiennych, dat ich dostarczenia do serwisu oraz przedłożenia dokumentacji potwierdzającej dokonanie tych czynności, w tym korespondencji z pozwanym, jak też złożenia stosownych wyjaśnień w kwestii oczekiwania na części zamienne i inne okoliczności mających wpływ na czas naprawy, w tym okresów schnięcia lakieru czy innych czynności wstrzymujących wykonywanie naprawy oraz godzin otwarcia warsztatu w okresie naprawy z uwzględnieniem godzin otwarcia blacharni i lakierni oraz informacją, czy wszystkie rodzaje napraw są wykonywane w soboty.

W niektórych sprawach strony wносиły także o rozszerzenie tezy dowodowej przez zobowiązanie biegłego do wydania opinii w oparciu o ustalenia poczynione

⁶⁸ Np. w sprawach XV GC 544/11, 914/10, 506/11, XV GC 497/11, XV GC 1108/12, XV GC 572/11.

z warsztatem naprawczym i pracownikami na okoliczności dotyczące przebiegu naprawy⁶⁹ oraz przesłuchanie członków zarządu pozwanej⁷⁰.

Jeśli chodzi o postępowanie dowodowe z zakresu stawek z wynajem, to strony wniosły np. o zobowiązanie określonych przedsiębiorców (wymienionych np. 10 firm) do złożenia informacji, jaka była dzienna cena najmu pojazdu określonej klasy.

Konsekwencją tych wniosków dowodowych było znaczące rozbudowanie materiału procesowego⁷¹. Zgromadzenie pełnej dokumentacji naprawczej było konieczne, aby wiarygodnie odtworzyć rzeczywisty czas naprawy. W większości spraw przewodniczący na podstawie art. 206 § 2 k.p.c. uwzględnił wnioski stron i zwracał się do warsztatu naprawczego o nadesłanie wewnętrznej dokumentacji warsztatu dotyczącej konkretnej naprawy. Warsztaty najczęściej przedstawiały arkusz naprawy, kalkulacje, dokumenty zakupu i zamówienia, otrzymania części. Tak obszerny materiał badawczy i do tego obszerne, sięgające nierzadko kilkudziesięciu stron pisma procesowe stron, wymagały ogromnego nakładu pracy sądu i biegłych.

2.8. Specjalizacja biegłych

W większości analizowanych spraw pozwany określał specjalizację biegłego jako biegłego do spraw techniki samochodowej i motoryzacji (tak przykładowo w sprawach XV GC 544/11, XV GC 506/11, XV GC 497/11), o specjalności technologia i wycena kosztów naprawy (XV GC 914/10).

W niektórych sprawach strony składały wnioski⁷², aby opinii nie wydawał konkretny wskazany z imienia i nazwiska biegły (XV GC 810/12, XV 716/13). Sądy uwzględniały te wnioski i sprawy były kierowane do innych biegłych. W analizowanych sprawach akta były kierowane do biegłych z listy prowadzonej przez Prezesa Sądu Okręgowego. Sporządzanie opinii w tego typu sprawach nie wymaga

⁶⁹ Sprawy XV GC 1663/12, XV GC 1436/12.

⁷⁰ Przykładowo w sprawie XV GC 1472/12 został zgłoszony wniosek powoda o przesłuchanie strony pozwanej na okoliczność, czy pozwany płacił dotąd odszkodowanie za najem pojazdów zastępczych wg stawki określonej przez powoda i jaka nastąpiła zmiana stanu faktycznego, że pozwany odmawia zapłaty wg tych stawek, czy pozwany kwestionował wybór warsztatu przez poszkodowanego, czy warsztat jest warsztatem partnerskim pozwanego, czy pozwany instruował warsztat bądź poszkodowanego, że czas naprawy uszkodzonego pojazdu nie może przekroczyć ustalonego czasu naprawy, czy pozwany zapłacił warsztatowi za naprawę i kwestionował dokumenty i oświadczenia złożone w toku likwidacji.

⁷¹ Dodatkowym utrudnieniem w tego rodzaju sprawach jest duża obszerność materiału procesowego. Przykładowo w sprawie XV GC 1930/12 akta liczyły 501 kart (w tym akta szkody 220 kart, dodatkowo dokumentacja nadesłana przez warsztat – 30 kart). Akta szkody obejmowały m.in. protokół szkody, korespondencje mailową między warsztatem a towarzystwem, faktury za naprawę, kalkulacje Audatex, decyzje szkodowe, wyliczenie technologicznego czasu naprawy, stawki wynajmu pojazdów zastępczych, notatkę informacyjną o zdarzeniu drogowym, wniosek o udostępnienie danych osobowych, zdjęcia uszkodzonego pojazdu, oświadczenie sprawy wypadku. W sprawie XV GC 832/12 akta sprawy liczyły 433 kart, dokumentacja naprawcza z warsztatu liczyła 46 kart, w tym umowę-zlecenie, protokół oględzin samochodu, protokół szkody, zlecenia blacharskie, kalkulacje naprawy, faktury. Akta szkody liczyły 172 karty. W sprawie XV GC 2606/12 akta sprawy liczyły 580 kart, z czego akta szkody liczyły 400 kart. W sprawie XV GC 2244/12 akta liczyły 547 kart, z czego akta szkody i dokumentacja to 290 kart.

⁷² W sprawie XV GC 1343/13 sąd przed wydaniem na posiedzeniu niejawnym postanowienia dowodowego wezwał pełnomocników stron do wypowiedzenia się co do liczby biegłych i ich wyboru. W odpowiedzi powód wskazał, że decyzję co do wyboru osoby biegłego pozostawia sądowi, sprzeciwił się pominięciu dwóch biegłych wskazanych przez pozwanego, twierdząc, że fakt kwestionowania przez strony niekorzystnych opinii nie stanowi przesłanki, by wykluczyć biegłego. Sąd, dopuszczając dowód z opinii biegłego, wykluczył dwóch biegłych wskazanych przez pozwanego.

dotatkowej specjalizacji, a w analizowanych sprawach każdy biegły z zakresu techniki samochodowej i motoryzacji podjął się sporządzenia opinii⁷³.

2.9. Ocena dowodu z opinii biegłego

W większości analizowanych spraw zarówno przed sądem I instancji, jak i przed sądem II instancji były kwestionowane opinie biegłych. Obowiązkiem sądu jest, zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c., ocena opinii biegłego. Stosownie do treści art. 233 § 1 k.p.c. sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Jak podkreśla się w orzecznictwie, ocena dowodów pod kątem ich wiarygodności i mocy należy do podstawowych zadań sądu, wyrażających istotę sądenia, czyli rozstrzygnięcia kwestii spornych w warunkach niezawisłości, na podstawie własnego przekonania sędziego przy uwzględnieniu całokształtu zebranego materiału. Sąd dokonuje swobodnej oceny dowodów, nie jest to jednak ocena dowolna. Granice sędziowskiej oceny dowodów wyznaczają przepisy proceduralne (przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o dowodach i postępowaniu dowodowym), reguły logicznego rozumowania oraz zasady doświadczenia życiowego⁷⁴.

W wielu badanych sprawach już przed sądem pierwszej instancji były zgłaszane wnioski bądź o rozszerzenie, bądź o uzupełnienie tezy dowodowej i sporządzenie opinii uzupełniającej przez biegłego⁷⁵. W większości analizowanych spraw sąd dopuszczał dowód z opinii pisemnej bądź ustnej celem uzupełnienia opinii biegłego.

Strony kwestionowały również opinie biegłych w składanych środkach odwoławczych przed sądem II instancji. Podstawowe zarzuty apelacji dotyczyły naruszenia przepisów dotyczących swobodnej oceny dowodów (art. 233 k.p.c.) oraz domniemań faktycznych (art. 231 k.p.c.).

Należy wskazać, że postawienie sądowi I instancji skutecznego zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. wymaga wykazania naruszenia przepisów prawa procesowego o dowodach lub uchybienia zasadom logicznego rozumowania lub doświadczenia życiowego, tylko takie zarzuty można bowiem przeciwstawić uprawnieniu sądu do dokonania swobodnej oceny dowodów. W tej sytuacji nie będzie wystarczające samo przekonanie strony o innej niż przyjął sąd wadze i znaczeniu poszczególnych dowodów i ich odmiennej ocenie niż ocena dokonana przez sąd⁷⁶.

⁷³ Niemniej obciążenie biegłych z obszaru Warszawy było bardzo duże. Wielokrotnie biegli składali wnioski o wstrzymanie wysyłania im akt ze względu na bardzo dużą liczbę spraw, które już otrzymali do opiniowania.

⁷⁴ T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, s. 540–543.

⁷⁵ Przykładowo w sprawie XV GC 3206/12 powód wnioskował o sporządzenie opinii uzupełniającej, gdyż biegły błędnie ustalił czas naprawy pojazdu. Powód domagał się zapłaty za okres 12 dni najmu. Zastrzeżenia dotyczyły tego, iż biegły oparł wyliczenia co do czasu pracy na 8-godzinnym dniu pracy, podczas gdy zazwyczaj pojazd jest naprawiany przez jedną brygadę (zmianę). Sytuacja, w której naprawę zaczyna jedna brygada, a kończy inna występuje bardzo rzadko. Nie można też uznać, że w pracach blacharsko-lakierniczych jest efektywnie wykorzystywany cały 8-godzinny dzień pracy. Efektywne godziny pracy przy pracach lakierniczych wynoszą 5,08 godziny na dzień roboczy. Powód zarzucił również, że biegły nie doliczył okresu organizacyjnego m.in. na zlecenie naprawy, przygotowanie stanowiska pracy, odbiór pojazdu z warsztatu. W sprawach XV GC 1663/12, XV GC powód wnioskował o rozszerzenie tezy dowodowej przez zobowiązanie biegłego do wydania opinii w oparciu o ustalenia poczynione z warsztatem naprawczym i pracownikami na okoliczności dotyczące przebiegu naprawy. W sprawie XV GC 810/12 zarzut odnośnie do opinii dotyczył tego, że biegły nieprawidłowo wyliczył czas naprawy, pomijając współczynnik efektywności wykorzystania czasu pracy w warunkach warsztatowych.

⁷⁶ Np. wyroki Sądu Najwyższego z 6.11.1998 r., III CKN 4/98, LexPolonica nr 2111041; z 5.08.1999 r., II UKN 76/99, OSNAPiUS 2000/19, poz. 732 oraz z 10.04.2000 r., V CKN 17/00, OSNC 2000/10, poz. 189.

Na podstawie analizowanych spraw sąd II instancji niejednokrotnie dokonywał odmiennej od sądu I instancji oceny dowodu z opinii biegłego.

W niektórych sprawach, jak np. XV GC 506/11, sąd II instancji, zmieniając orzeczenie, dokonał również własnej oceny opinii biegłego, uwzględniając zarzuty powoda naruszenia art. 233 k.p.c. w zw. z art. 231 k.p.c. przez wywiedzenie domniemania faktycznego na podstawie ustalonego czasu technologicznej naprawy oraz zasad doświadczenia życiowego, że nie było potrzeby pozostawiania uszkodzonego pojazdu w warsztacie naprawczym w następnym dniu po zakończeniu naprawy⁷⁷.

W sprawie XV GC 68/12 powództwo zostało uwzględnione w części, a sąd I instancji oparł swoje ustalenia faktyczne na opinii biegłego – zarówno co do czasu naprawy, jak i cen najmu występujących na lokalnym rynku. Sąd II instancji na skutek apelacji powoda, zmieniając wyrok, zdyskredytował opinię biegłego, uznając, że biegły w sposób dowolny i niepoparty odpowiednim materiałem dowodowym uznał, że pojazd nie był wykluczony z normalnej eksploatacji oraz że biegły niezasadnie przyjął, że nie należy doliczyć okresu oczekiwania na części zamienne i zatwierdzenie kalkulacji przez ubezpieczyciela po dokonaniu dodatkowych oględzin⁷⁸.

W wielu sprawach sąd II instancji ocenił opinię biegłego jako nieprzydatną, a mimo tego nie dopuścił dowodu z opinii innego biegłego⁷⁹. Przykładowo w sprawie XV GC 716/13 zarzuty apelacji powoda dotyczyły naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., art. 278 k.p.c., art. 6 k.c. w zw. z art. 232 k.p.c., art. 361 § 1 k.c. w zw. z art. 822 § 1 i 2 k.p.c. Sąd II instancji nie podzielił ustaleń sądu I instancji co do zwłoki warsztatu w wykonaniu naprawy, gdyż warsztat nie był zobligowany do jak najszybszej naprawy uszkodzonego pojazdu (pojazd przyjęto 3.08.2011 r., rozpoczęcie naprawy było zaś zaplanowane na 22.08.2011 r.). W sprawie XV GC 1904/12 sąd II instancji uznał opinię biegłego na okoliczność stawek rynkowych czynszu najmu

⁷⁷ Sąd II instancji podzielił podniesione zarzuty, kwestionując ustalenia z opinii biegłego w zakresie, w jakim biegły wyliczył jedynie czas technologicznej naprawy pojazdu i nie uwzględnił przerw w pracy zgodnie z przepisami Kodeksu pracy, jak też przerw wywołanych zmianą pracowników. Na podstawie zasad doświadczenia życiowego sąd ustalił, że bardzo często niektóre prace generują dodatkowy czas, np. na schnięcie lakieru, jak też że nieuzasadniona była argumentacja o możliwości odbioru pojazdu pod koniec trzeciego dnia naprawy.

⁷⁸ Na podstawie arkusza naprawy sąd II instancji przyjął, że czas naprawy powinien trwać 13 dni i zasądził całość żądania pozwu. Sąd II instancji uznał, że biegły niezasadnie przyjął, że zakres naprawy był niewielki, nieeliminujący pojazdu z eksploatacji. Pozwany bowiem nie podnosił takich okoliczności i nie złożył akt szkody. Biegły określił zaś zakres naprawy na podstawie kalkulacji i kosztów naprawy (ok. 6000 zł). Sąd II instancji – odmiennie od sądu I instancji – uznał, że uszkodzenie pojazdu było poważne, skoro drzwi pasażera nie nadawały się do naprawy, lecz do wymiany. Sąd II instancji uznał, że zasadne było oczekiwanie na zatwierdzenie kalkulacji. Biegły wywodził zaś, że kolizja miała miejsce pół roku przed rozpoczęciem naprawy i było dużo czasu, aby zorganizować proces naprawy. Sąd II instancji nie podzielił wywodów biegłego, że fakt oczekiwania na części nie został udokumentowany. Na podstawie powszechnej praktyki sąd uznał, że skoro nastąpiło zamówienie części zamiennych, to zaistniała taka konieczność z uwagą na to, że warsztat mający dokonać naprawy w stanie magazynu części nie posiadał. W apelacji był podniesiony także zarzut naruszenia art. 278 k.p.c., że to biegły dokonał ustaleń faktycznych zamiast sądu. Sąd II instancji tego zarzutu nie podzielił, szerzej jednak tezy nie argumentując.

⁷⁹ W sprawie XV GC 810/12 zarzut apelacji dotyczył naruszenia art. 233 k.p.c. przez uwzględnienie zbyt krótkiego okresu naprawy i bezzasadne obniżenie czynszu. Sąd II instancji podzielił zarzuty apelacji, doliczając czas weekendu oraz czas na czynności okołonaprawcze. Sąd II instancji nie podzielił ustaleń co do rażącego zawyżenia stawki czynszu. Sąd przyjął, że strona pozwana nie wykazała w toku postępowania zarzutu dotyczącego zawyżenia stawek czynszu. Podstawą do takich ustaleń nie mogła być opinia biegłego. Biegły nie dokonał bowiem w sposób wystarczający analizy lokalnego rynku wynajmu pojazdów zastępczych. Ograniczył się jedynie do podania stawek w kilku wybranych wypożyczalniach. Opinia ta nie uwzględnia jakości oraz warunków wynajmu pojazdów zastępczych. W szczególności biegły nie analizował stawek czynszu w wypożyczalniach oferujących warunki najmu zbliżone do tych, które proponował powód.

pojazdu zastępczego porównywalnej klasy za nieprzydatną. Wskazał, że biegły nie dokonał szczegółowej analizy warunków najmu. Zatem opinia ta nie stanowi dowodu na to, że stosowane stawki odpowiadają jednakowym warunkom najmu pojazdu, w tym w szczególności warunkom płatności oraz jednakowemu standardowi świadczenia usług.

W wymienionych sprawach sąd II instancji, mimo zakwestionowania opinii biegłego, nie dopuścił dowodu z opinii innego biegłego, lecz dokonywał samodzielnych ustaleń co do kwestii wymagających wiadomości specjalnych⁸⁰ bądź dokonał oceny zebranego materiału dowodowego w świetle rozkładu ciężaru dowodu (art. 6 k.c.). Wielokrotnie sąd II instancji odwoływał się również do zasad doświadczenia życiowego czy powszechnej praktyki.

W wielu analizowanych sprawach sąd II instancji nie podzielał jednak zarzutów dotyczących przekroczenia przez sąd I instancji granic swobodnej oceny dowodów⁸¹. Warto też zaznaczyć, że w wielu z analizowanych sprawach wartość przedmiotu zaskarżenia w apelacji nie przewyższała nawet kwoty 300 zł⁸².

Podsumowując, w większości analizowanych spraw strony kwestionowały przed sądem I i II instancji sporządzone opinie. Strony kwestionowały opinie biegłych w składanych środkach odwoławczych przed sądem II instancji. Podstawowe zarzuty apelacji dotyczyły naruszenia przepisów dotyczących swobodnej oceny dowodów (art. 233 k.p.c.) oraz domniemań faktycznych (art. 231 k.p.c.).

Analiza postępowania przed sądem II instancji potwierdza wcześniej opisane trudności w prawidłowym sporządzeniu opinii w zakresie stawek najmu. W niektórych sprawach sąd II instancji uznawał opinię za nieprzydatną, aby ustalić, czy wypożyczalnie uwzględnione przez biegłego były miarodajne dla dokonania

⁸⁰ W sprawie XV GC 1953/12 sąd II instancji oddalił apelację pozwanej. Apelujący zarzucał naruszenie art. 233 k.p.c. w zakresie uznania, że stawka najmu zastosowana przez powoda jest adekwatna do stanu faktycznego i nie jest stawką zawyżoną, podczas gdy pozwana stoi na stanowisku, iż przyjęcie stawki o 27% wyższej od stawki wskazanej przez biegłego jest nieuzasadnione. Sąd II instancji uznał opinię za niemiarodajną, aby ustalić, czy wypożyczalnie uwzględnione przez biegłego zapewniały podstawienie samochodu we wskazane miejsce i następnie odbiór, przewidywały limit kilometrów, wymagały wpłaty kaucji czy płatności za przewidywany z góry okres najmu. Pozwany wnosil o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego i on powinien tak sformułować tezę dowodową, aby okoliczności te zostały w opinii wyjaśnione.

⁸¹ Przykładem w sprawie XV GC 1663/12 sąd II instancji nie podzielił zarzutów naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 278 § 1 k.p.c. w zakresie wybiórczej oceny opinii biegłego co do czasu uzasadnionej naprawy oraz rażącego zawyżenia stawek za najem pojazdu zastępczego. Sąd II instancji wskazał, że sąd orzekający prawidłowo do czasu uzasadnionej naprawy doliczył dni wolne, których nie uwzględniła opinia biegłego. W sprawie XV GC 1108/12 zarzuty apelacji dotyczyły naruszenia art. 233 i 229 k.p.c. w zakresie błędnej oceny długości czasu naprawy na podstawie opinii i uznania, że warsztat nie pracował w soboty.

⁸² W sprawie XV GC 718/13 pozwany złożył apelację do wyroku uwzględniającego w całości powództwo co do kwoty 520,95 zł. Wyrok został zaskarżony w części co do kwoty 362,35 zł. Zarzut naruszenia dotyczył art. 233 §§ 1 w zw. z art. 227 i 232 k.p.c. w zakresie błędnej oceny opinii biegłego i uznania, że stawka za najem nie odbiega rażąco od stawek rynkowych, i przekracza o 80% średnie stawki rynkowe i jest o 45% wyższa od najwyższej stawki występującej na rynku. Sąd II instancji oddalił apelację, podziеляjąc ocenę sądu I instancji, że stawka powoda nie była rażąco wygórowana, gdyż nie stanowiła nawet dwukrotności stawki najwyższej. W sprawie XV GC 832/12 powód wniósł apelację, zaskarżając wyrok w części oddalającą powództwo ponad kwotę 188,35 zł. Zarzuty dotyczyły naruszenia art. 236 k.p.c. w zw. z art. 227 i art. 233 § 1 k.p.c. w zakresie uznania, że stawki przyjęte przez powoda przewyższają stawki występujące na rynku. Sąd II instancji w pełni podzielił ocenę sądu I instancji, że stawka powoda przekraczała stawki występujące na rynku lokalnym. W sprawie XV GC 2238/12 pozwany wniósł apelację, zaskarżając wyrok co do kwoty 450 zł i zarzucając naruszenie art. 361 § 1 k.c., art. 233 i 321 k.p.c. w zakresie, w jakim sąd uwzględnił stawkę czynszu nie z faktury, lecz z cennika. Sąd II instancji nie podzielił zarzutów apelacji, wskazując, iż podstawą ustaleń pomiędzy stronami nie była konkretna stawka cennikowa, lecz stawka z faktury. Analogiczna do tej sytuacja miała miejsce w sprawie XV GC 2280/12, przy czym pozwany zaskarżył wyrok w części dotyczącej jedynie kwoty 291 zł.

porównania usług. Sąd II instancji zwracał również uwagę na nieprawidłowe sformułowanie tezy dowodowej. W przypadku nieprawidłowego sformułowania tezy dowodowej dla biegłego sądy oddalały wnioski dowodowy i oceniały zebrany materiał dowodowy zgodnie z zasadami rozkładu ciężaru dowodu (art. 6 k.c.). W niektórych sprawach sąd II instancji uznawał także opinię biegłego na czas uzasadnionej naprawy za nieprzekonującą ze względu na zasady doświadczenia życiowego czy powszechną praktykę warsztatów naprawczych.

Niewątpliwie masowy charakter tego typu spraw sprzyja specjalizacji sędziów. Sądowi znacznie łatwiej przychodzi więc ocena opinii biegłego, ale również zwiększa się prawdopodobieństwo, że sędzia zacznie samodzielnie oceniać przedstawione mu kwestie na podstawie własnej wiedzy specjalnej, którą nabywa w miarę orzekania w podobnych sprawach.

Z pewnością też specjalizacja sędziów i orzekanie w podobnych sprawach podnoszą jakość orzecznictwa. Sądy, na co wskazuje przeprowadzona analiza, bez większych trudności dokonywały oceny dowodu z opinii biegłego zarówno z punktu widzenia zasad logiki, jak i doświadczenia życiowego.

2.10. Koszty sporządzenia opinii

Wydatki na poczet opinii stanowią istotną, nierzadko przeważającą część wszystkich kosztów procesu poniesionych przez strony. Na koszty procesu składają się opłaty sądowe oraz wydatki (art. 2 ust. 1 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych⁸³), koszty strony występującej osobiście lub przez pełnomocnika, który nie jest adwokatem, radcą prawnym lub rzecznikiem patentowym oraz koszty związane z reprezentowaniem strony przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego. W tego typu sprawach o stosunkowo niewielkiej wartości przedmiotu sporu opłata sądowa ma z reguły symboliczny wymiar 30 zł. Niemniej istotnym obciążeniem są wydatki na poczet opinii biegłego, które sięgają nawet rzędu 1000 zł⁸⁴.

Przeprowadzone badania prowadzą do wniosku, że wydatki na poczet opinii biegłego w niektórych sprawach są zbliżone do wartości przedmiotu sporu⁸⁵. Mimo zatem stosunkowo niewielkiej wartości przedmiotu sporu – sprawy te, ze względu na dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, generują znaczne koszty.

⁸³ Ustawa z 28.07.2005 r. (Dz.U. z 2010 r. poz. 594 ze zm.).

⁸⁴ Przykładowo w sprawie XV GC 914/10 koszt opinii to wydatek rzędu 901,32 zł, a wartość przedmiotu sporu to 3443 zł. W sumie koszty procesu za I i II instancję, zasądzone od powoda, wyniosły 2118,32 zł, nie wliczając w to kosztów poniesionych przez powoda.

⁸⁵ Przykładowo w sprawie XV GC 1982/13 wartość przedmiotu sporu wynosiła 645 zł, wydatki na opinię zaś 666,48 zł. W sprawie XV GC 713/12 koszt opinii pisemnej to wydatek 352,69 zł, a wartość przedmiotu sporu to 521 zł. Powództwo w tej sprawie uwzględniono w całości. W sprawie XV GC 1904/12 wartość przedmiotu sporu wynosiła 861 zł. Koszty opinii biegłego wyniosły zaś 672,12 zł. Sąd uwzględnił powództwo w całości, uznając, że stawki powoda mieszczą się w przedziale cen rynkowych. Apelację pozwanej (wartość przedmiotu zaskarżenia 738 zł i zarzuty dotyczące zawyżenia stawki czynszowej) sąd II instancji oddalił. W sprawie XV GC 506/11 koszt opinii to wydatek rzędu 504,90 zł, a wartość przedmiotu sporu to 1348 zł. W sumie koszty procesu za I i II instancję, zasądzone od pozwanego, wyniosły 408 zł, nie wliczając w to kosztów poniesionych przez pozwanego na opinię biegłego. W sprawie XV GC 1663/12 koszt opinii pisemnych i ustnych to wydatek 570,50 zł, a wartość przedmiotu sporu to 902 zł. Powództwo uwzględniono tylko co do kwoty 397,39 zł. W sprawie XV GC 1108/12 koszt opinii pisemnych i ustnych to wydatek 438,42 zł, a wartość przedmiotu sporu to 1000 zł. Powództwo uwzględniono w całości. W sprawie XV GC 832/12 koszt opinii pisemnych i ustnych to wydatek 693,48 zł, a wartość przedmiotu sporu to 1090 zł. Powództwo uwzględniono w II instancji w części co do kwoty 230 zł. Koszty procesu zostały stosunkowo rozdzielone w części 79% powód, a w 21% pozwany.

Strona przegrana ponosi koszty procesu w I i II instancji, które niekiedy mogą przewyższać wartość przedmiotu sporu⁸⁶.

Z opisu kart pracy biegłych wynika też, że znaczną część ich pracy stanowią czynności badawcze związane z zapoznaniem się z materiałem dowodowym i jego analizą⁸⁷. Na podstawie akt sprawy można zatem powiedzieć, że sporządzanie opinii w tego typu sprawach jest bardzo czasochłonne i generuje znaczne koszty⁸⁸.

2.11. Czas trwania postępowania sądowego

W sprawach, w których dopuszczono dowód z opinii biegłego, czas trwania postępowania sądowego uległ wydłużeniu, co było skutkiem sporządzenia opinii, konieczności uprzedniego zgromadzenia materiału procesowego, nierzadko przesłuchania świadków oraz kumulacji spraw w wydziałach gospodarczych. Dla potrzeb niniejszego opracowania analizą objęto czas postępowania przed sądami I i II instancji. Uwzględniono w badaniu okres od daty wniesienia pozwu do dnia wydania wyroku przez sąd II instancji.

Według danych statystycznych obciążenie referatów sędziów orzekających w I instancji w tych sprawach w Sądzie Rejonowym dla m.st. Warszawy sięgało nawet 600 spraw. W rezultacie wydłużeniu uległ czas oczekiwania na termin rozprawy, jako że sędziowie muszą nadać bieg jednocześnie każdej z przydzielonych im spraw. Czas oczekiwania na termin pierwszej rozprawy wynosił nawet kilka miesięcy.

Dopuszczenie dowodu z opinii biegłego następowało bądź na posiedzeniu niejawnym po zgromadzeniu dokumentacji technicznej, bądź na rozprawie. Wyznaczenie rozprawy przed dopuszczeniem dowodu z opinii biegłego było konieczne w tych sprawach, w których zachodziła potrzeba uprzedniego zgromadzenia materiału procesowego dowodowego dla biegłego w postaci zeznań świadków pracowników warsztatu naprawczego bądź likwidatorów.

W analizowanych sprawach sądy zazwyczaj korzystały z art. 279 k.p.c., który umożliwia dopuszczenie dowodu z biegłych na posiedzeniu niejawnym. Przepis ten umożliwia przyspieszenie postępowania. Podstawą do jego zastosowania jest jednak uprzednie zgromadzenie materiału procesowego. Korzystanie z tej regulacji nie zawsze jednak skutkowało realnym przyspieszeniem postępowania.

W badanych sprawach sądy zakreślały biegłym termin na sporządzenie opinii od jednego do dwóch miesięcy. Sam czas sporządzenia opinii pisemnych nie uległ znaczącemu wydłużeniu, choć również kumulacja spraw u biegłych skutkowała tym, że biegli składali

⁸⁶ W sprawie XV GC 1495/12 wartość przedmiotu sporu wynosiła 2946 zł, a po uchyleniu wyroku koszty postępowania za I i II Instancję obciążyły pozwanego w wysokości 2647,40 zł.

⁸⁷ Przykładowo w sprawie XV GC 764/12 biegły wskazał 8 godzin na zapoznanie się z materiałem dowodowym, 8 godzin na analizę wartości najmu i 6 godzin na zbieranie materiału do badań przy analizie rynku, łącznie sąd przyznał wynagrodzenie w kwocie 987,66 zł.

⁸⁸ W sprawie XV GC 276/11 aż 4 godziny zajęło gromadzenie i analiza ofert wynajmu pojazdów zastępczych, 2 godziny analiza akt, 6 godzin merytoryczne opracowanie opinii, łącznie uwzględniając inne czynności, aż 15 godzin zajęło biegłemu sporządzenie opinii – w zakresie stawek czynszu. W tej samej sprawie m.in. 6 godzin zajęło biegłemu zapoznanie się z aktami i ich analiza w celu określenia okoliczności towarzyszących likwidacji szkody komunikacyjnej, analiza kalkulacji kosztów naprawy znajdującej się w aktach szkody i innych dokumentach, 4 godziny analiza rzeczywistego zakresu uszkodzeń, poprawności kwalifikacji tych uszkodzeń, analiza organizacji pracy oraz potencjału technicznego oraz ludzkiego przez warsztat. W sumie sporządzenie opinii zajęło 24 godziny. W sprawie XV GC 1720/09 czas pracy biegłego wynosił 25 godzin, w sprawie XV GC 1595/09 czas pracy biegłego to 20 godzin (w tym badania akt i akt szkodowych 5 godzin).

wnioski o przedłużenie terminu na sporządzenie opinii. Z relacji biegłych wynikało również, iż na przedłużenie terminu sporządzenia opinii wpływał też niekiedy brak pełnej dokumentacji technicznej. Po stwierdzeniu braku np. kalkulacji koniecznej dla wyliczenia czasu technologicznej naprawy, biegli zwracali akta do sądu celem uzupełnienia dokumentacji.

Na wydłużenie czasu postępowania wpływała również konieczność sporządzenia przez biegłego opinii uzupełniających. W większości analizowanych spraw strony zgłaszały uwagi, zastrzeżenia do opinii biegłych, co z reguły skutkowało potrzebą zlecenia biegłemu opinii uzupełniającej. W zależności od charakteru i zakresu zastrzeżeń – sądy zlecały bądź sporządzenie pisemnej opinii uzupełniającej, bądź wyzwały biegłego na termin rozprawy w celu ustnego uzupełnienia opinii.

Również przed sądem II instancji następowała kumulacja tego typu spraw. Dodatkowo na wydłużenie czasu postępowania przed sądem II instancji wpływała niekiedy konieczność przeprowadzenia samodzielnie postępowania dowodowego i dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, w przypadku odmiennej od sądu I instancji oceny zgłoszonych wniosków dowodowych.

Na podstawie badanych akt średni czas trwania całego postępowania przed sądami I i II instancji, w sprawach, w których dopuszczono dowód z opinii biegłego, można w przybliżeniu określić na 2 lata⁸⁹.

IV. WNIOSKI KOŃCOWE

W sprawach, w których dopuszczono dowód z opinii biegłego, czas trwania postępowania uległ wydłużeniu, co było spowodowane potrzebą sporządzenia opinii, koniecznością uprzedniego zgromadzenia materiału procesowego, nierzadko przesłuchania świadków oraz kumulacją spraw. W skrajnych wypadkach czas trwania postępowania sądowego przed sądem I i II instancji wynosił nawet kilka lat.

W niektórych przypadkach w razie nieprawidłowego sformułowania tezy dowodowej dla biegłego sądy oddalały wnioski dowodowe, nie podejmując próby wyjaśnienia treści wniosku i oceniały zebrany materiał dowodowy zgodnie z zasadami rozkładu ciężaru dowodu (art. 6 k.c.).

W niektórych sprawach sąd II instancji uznawał także opinię biegłego na czas uzasadnionej naprawy za nieprzekonującą ze względu na zasady doświadczenia życiowego czy powszechną praktykę warsztatów naprawczych.

Zasadniczym problemem ujawniającym się przy sporządzeniu opinii na okres uzasadnionego czasu naprawy był brak pełnej dokumentacji procesu zamawiania i otrzymania części zamiennych czy dokumentacji z etapu likwidacji szkody. W opiniach biegli nierzadko wskazywali również na nieprawidłowości lub rozbieżności

⁸⁹ Wśród badanych spraw były też sprawy, gdzie czas ten był dłuższy i wynosił niekiedy 3 lata (XV GC 276/11), 2 lata 8 miesięcy (XV GC 914/10), 2 lata 5 miesięcy (XV GC 497/11 – w tym przypadku czas oczekiwania na opinię biegłego wynosił niecałe 4 miesiące, dodatkowo doszło do wydłużenia postępowania ze względu na złożenie przez warsztat nieprawidłowej dokumentacji), 4 lata i 2 miesiące (XV GC 366/11 – dopuszczenie dowodu z opinii uzupełniającej na okoliczność nieuwzględnioną w pierwszym postanowieniu wpłynęło na wydłużenie postępowania o 4 miesiące, dodatkowo na wydłużenie postępowania wpłynęła konieczność ustnego uzupełnienia opinii przez biegłych). Dla porównania wskazać należy, że czas trwania postępowania w sprawie XV GC 3081/12, w której sąd oddalił wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na okoliczność stawek średnich, był krótszy i trwał 1 rok 5 miesięcy (I i II instancja). Sprawa zakończyła się po pierwszym terminie rozprawy. W sprawie XV GC 3059/12, gdzie nie było wniosku o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, czas trwania postępowania wyniósł 1 rok 4 miesiące (I i II instancja).

pomiędzy datami czynności opisanymi w arkuszu naprawy, a innymi dokumentami – np. zamawiania części, co utrudniało odtworzenie prawdziwego przebiegu naprawy. W większości wypadków wyjaśnianie tych rozbieżności następowało dopiero na etapie sądowym, co angażowało czas sądu, biegłego, stron i świadków.

Praktyka zlecenia biegłemu gromadzenia materiałów i informacji do sporządzenia opinii jest nieprawidłowa. Biegły powinien oceniać materiał dowodowy objęty postanowieniem dowodowym, którego zakres należało wskazać biegłemu w postanowieniu. Biegły, otrzymując zlecenie wykonania opinii, powinien mieć jasno określone, jaki materiał dowodowy może być przedmiotem jego badania. Do biegłego nie powinno należeć poszukiwanie materiałów i informacji, które miałyby na celu rozszerzenie zakresu sądowego postępowania dowodowego.

Obowiązkiem sądu, a nie biegłego, jest bowiem zbieranie i gromadzenie materiału dowodowego. Zlecenie zaś biegłemu poszukiwania materiału procesowego może naruszać zasadę bezpośredniości i swobodnej oceny dowodów.

W wielu sprawach zwłaszcza sąd II instancji uznał, że opinia biegłego na okoliczności wysokości stawek rynkowych jest nieprzydatna dla rozstrzygnięcia sporu. Sądy wskazywały, że biegli nie dokonali analizy lokalnego rynku wynajmu pojazdów zastępczych w sposób wystarczający. Opinie nie uwzględniały jakości oraz warunków wynajmu pojazdów zastępczych. Biegli nie analizowali stawek czynszu w wypożyczalniach oferujących warunki najmu zbliżone do tych, które proponował powód.

Przy opiniowaniu w tego typu sprawach problematyczne jest ustalenie cen najmu występujących na rynku lokalnym. Jak wskazują biegli, na rynku funkcjonują małe, lokalne firmy świadczące usługi wynajmu, a także duże firmy sieciowe o zasięgu międzynarodowym. Wypożyczalnie globalne działają na innych zasadach niż małe, lokalne firmy. Firm zajmujących się wynajmem pojazdów jest zbyt dużo, by możliwe było uwzględnienie wszystkich ofert. Ponadto należałoby uwzględnić to, które firmy wynajmują pojazdy najczęściej – lecz takie dane są nieosiągalne. Na rynku działają również firmy, które oferują swoje usługi do innej grupy klientów. Firmy te mają swoje przedstawicielstwa także na dworcach lotniczych czy w luksusowych hotelach i nie oferują samochodów w serwisach naprawczych. Dodatkowo porównanie ofert nawet tych zróżnicowanych firm wymaga szczegółowej analizy cenników, umów, ofert, gdyż na koszty najmu składają się także dodatkowe koszty w postaci kaucji, dopłaty do opon zimowych, dopłaty za dodatkowe wyposażenie, opłat: za podstawienie pojazdu, brak limitu kilometrów, jednorazowych przygotowawczych, charakter firm lokalnych i globalnych, za mycie i podstawie pojazdu, limit dzienny, limit za przekroczenie limitu przebiegu.

Problemy rodzi też ocena prawidłowości ustalenia zamiennika wypożyczonego pojazdu do pojazdu poszkodowanego (ocena porównywalności wynajętego pojazdu ze względu na jego klasyfikację oraz podział), jak też konieczność przeprowadzenia kwerendy informacji i danych historycznych dotyczących cen najmu.

Choć większość tego typu spraw dotyczy drobnych kwot, to sprawy te nie mieszczą się w definicji spraw z zakresu postępowania uproszczonego w rozumieniu art. 505¹ k.p.c., ich przedmiotem nie są roszczenia wynikające z umów. W rezultacie przeprowadzenie postępowania wymaga zachowania pełnych reguł dowodowych, a sąd nie może posiłkować się choćby art. 505⁶ § 2 i 3 k.p.c. w celu uproszczenia postępowania dowodowego. Również rozpoznanie apelacji w tego typu sprawach angażuje skład trzysobowy sądu, choć wiele ze spraw dotyczy niewielkiej wartości przedmiotu zaskarżenia.

Niewątpliwie angażowanie biegłego w każdej sprawie o odszkodowanie za najem pojazdu zastępczego komplikuje i wydłuża proces orzekania. Być może więc konieczne byłyby zmiany przepisów prawa materialnego w tym zakresie, wprowadzające jednolite zasady szacowania wydatków na najem.

W sferze przepisów proceduralnych *de lege ferenda* należy postulować zmianę art. 322 k.p.c. na wzór niemieckiej regulacji, tak aby uprościć orzekanie i pozostawić sądowi większy zakres swobody w zakresie postępowania dowodowego.

W prawie niemieckim sąd ma przy ocenie powstania szkody i wysokości odszkodowania za najem pojazdu zastępczego większy zakres swobody; ma możliwość oceny, czy szkoda powstała oraz jaka jest jej wysokość według swobodnej oceny na podstawie wszystkich okoliczności. Ocenie sądu pozostawiona jest też kwestia tego, czy i w jakim zakresie zachodzi wówczas potrzeba prowadzenia postępowania dowodowego oraz dopuszczenia dowodu z opinii biegłego. Sąd może przesłuchać także dowodzącego szkody na okoliczność powstania szkody i jej wysokości (§ 287 ZPO)⁹⁰. W ten sposób sąd otrzymał duży zakres swobody przy prowadzeniu postępowania dowodowego. Przepis ułatwia sądowi prowadzenie postępowania dowodowego, pozostawiając mu ocenę potrzeby i zakresu prowadzenia postępowania dowodowego.

Artykuł 322 k.p.c. przy jego dotychczasowej wykładni nie zwalnia sądu z przeprowadzenia postępowania dowodowego. Wskazuje się, że uznanie przez sąd, iż ściśle udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, powinno wynikać stąd, że wysokość żądania nie zostanie ściśle ustalona, pomimo przeprowadzenia – zgodnie z zasadą kontrydiktoryjności – postępowania dowodowego. Chodzi zatem o takie sytuacje, w których powód wyczerpał dostępne i znane mu środki dowodowe i nie zachodzi też ewentualność dopuszczenia dowodu z inicjatywy sądu na podstawie art. 232 k.p.c.⁹¹

Należy zatem wskazać, że w prawie polskim w tym właśnie zakresie orzekanie znacząco uprościłyby listy ze stawkami rynkowymi opracowane przez instytucje naukowe. W orzecznictwie niemieckim akceptuje się sięganie przez sąd do list czy tabel, które pozwalają wyliczyć szkodę⁹². Takie dwie listy *Fraunhofer* i *Schwacke-Liste* obowiązują w Niemczech. Instytucje naukowe na podstawie wywiadów telefonicznych, analizy internetowych baz danych sporządzają i aktualizują bazy danych, na podstawie których orzekają sady niemieckie⁹³. W badaniach uwzględniane są wszystkie oferty występujące na rynku. Stawki są wyszczególnione w zależności od poszczególnych miejscowości, uporządkowane według kodów pocztowych. Na tej podstawie można ustalić, ile wynoszą średnie koszty wynajmu pojazdów w różnych regionach Niemiec, jak wahają się różnice w stawkach pomiędzy poszczególnymi pojazdami oraz czy stawka za najem jest zależna od okresu najmu.

Opracowanie takich list w Polsce pozwoliłoby uniknąć angażowania biegłego w każdej sprawie, a orzecznictwo sądowe uczyniłoby bardziej transparentnym.

Niewątpliwie masowy charakter tego typu spraw powoduje, że także sądowi łatwiej przychodzi ocena opinii biegłego, ale również zwiększa się prawdopodobieństwo, iż sędzia zacznie samodzielnie oceniać przedstawione mu kwestie na podstawie

⁹⁰ L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, München 2010, s. 639.

⁹¹ A. Łazarska, *Szacowanie szkody...*, s.59.

⁹² Orzeczenie z 18.12.2012 r., BGH 6., VI ZR 316/11, www.juris.de.

⁹³ A. Esser, *Zur Rechtmäßigkeit richterlicher Tabellen*, Köln 1998, s. 2–5.

własnej wiedzy specjalnej, którą nabywa w miarę orzekania w podobnych sprawach. Dochodzi w ten sposób do połączenia funkcji sędziego i biegłego, co na dzień dzisiejszy w polskim modelu postępowania cywilnego jest *ex lege* wykluczone.

Z pewnością też specjalizacja sędziów i orzekanie w podobnych sprawach podnosi jakość orzecznictwa. Sądy bez większych trudności dokonywały oceny dowodu z opinii biegłego zarówno z punktu widzenia zasad logiki, jak i doświadczenia życiowego. Sędziowie orzekający w tych sprawach w miarę upływu czasu nabyli konieczną wiedzę i doświadczenie.

Słowa kluczowe: biegły, najem pojazdu zastępczego, koszt najmu, czas najmu, okres naprawy, refundacja kosztów najmu, akcesoryjność odpowiedzialności ubezpieczyciela, cesja wierzytelności, koszt opinii, szkoda, odszkodowanie, poszkodowany, ubezpieczyciel, ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej właścicieli pojazdów mechanicznych, wiadomości specjalne, teza dowodowa.

Summary

Aneta Łazarska, “Common category actions” with expert witnesses participation based on the example of claims on compensation for renting replacement vehicle – court judge insight in connection with the judicial decisions of Courts in the City of Warsaw

The aim of this paper is to present the perspective of the judge hearing both in the Court of First Instance, as well as in the Court of Appeal, the major issues appearing in the “common category actions” with expert witnesses participation (based on the example of claims on compensation for renting a replacement vehicle) where opinions are prepared under alike algorithm with reference to relatively stable compilations and calculations.

In the study main malfunctions of evidentiary proceedings together with its cause has been identified. Moreover, preventive measures being in the competence of both the court and parties to the proceedings has been presented. Finally, an analysis of present system has been conducted (as the law should stand).

*Crucial was investigating how admitting evidence like experts opinion influences the duration of the proceedings (if it is prolonged significantly), what are usual circumstances that undergo the experts opinions (typical proofs of evidence, issue with appointing expert witness under legal reasons), how are expert witnesses appointed in such proceedings (initiate *ex officio* or on the motion, expert witnesses from the register or not, either expert witnesses are appointed by the parties), on the basis of which documents (on file or other) expert witnesses write their opinions, how often are they questioned by the courts, how often the conclusions are questioned by the means of challenge.*

Personal observations have been extended with empirical studies and analysis of random selection of proceedings from the District Court for the City of Warsaw. Based on this analysis, final conclusions concerning main issues of working methods both court judges and expert witnesses in class actions on compensation for renting a replacement vehicle, has been presented.

Keywords: expert witness, renting a replacement vehicle, cost of renting, rental termination, repair time, compensation for renting, accessoriness of insurers liability, assignment of receivables, cost of the opinion, material damage, compensation, claimant, third-party motor liability insurance, specialised knowledge, proof of evidence.